

Filozofsko-simbolički ustroj glagoljskoga pisma prema formuli božanskoga tetrakisa

---

Lukić, Milica; Babić Sesar, Tena; Blažević Krezić, Vera

Source / Izvornik: *Lingua Montenegrina*, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja, 2012, V/2, 23 - 66

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:318425>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

UDK 14: 003.349

Izvorni naučni rad

Milica LUKIĆ (Osijek)

Vera BLAŽEVIĆ-KREZIĆ (Osijek)

Tena BABIĆ-SESAR (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

milica.lukic@os.t-com.hr

tbabic@ffos.hr

FILOZOFSKO-SIMBOLIČKI USTROJ GLAGOLJSKOGA PISMA PREMA FORMULI BOŽANSKOGA TETRAKISA

Ovo pismo slovjensko svojim izvanjskim, u mnogomu obziru izvornim oblikom zaudara tolikom starinom, da ga mnogi učenjaci u starije i novije doba smatrahu za prastaro predkrstjansko pismo naroda slovjenskoga niknuvše bud iz njegova, bud iz inostrana uma.

(...)

Živa rieč veže duhovno samo šaku ljudij u pritomnosti vremena i bližini prostora, a pisana rieč, srušivši zidove med časom i prostorom, spaja duhove ljudstva ciele zemlje, duhove prošlosti s dusi sadašnjosti i budućnosti u jednu obćinu. (Rački 1861: 1).

Polazeći od čvrstih pozicija koje su uspostavljene postojećim endogenim teorijama o postanku i podrijetlu glagoljice, ne dovodeći pritom u pitanje aksiomsku tvrdnju o Konstantinovu autorstvu glagoljice, ovim se radom pokušavaju uobličiti nove spoznaje o posebnosti prve slavenske azbuke, a koje počivaju na bitnom prožimanju znanstvene i duhovne misli, kao i prožimanju misaonoga i vizualnoga koje se ocrtava u razumijevanju svakoga pojedinog znaka/slova glagoljske azbuke. U dijakronijskom smislu riječ je o razloženom tumačenju oblika i simbolike glagoljičnih slova s obzirom na genetski srodne kulturno-civilizacijske obrasce (praindoeuropske, praslavenske, (staro)slavenske i hrvatske predaje i običaji), osobito ako je jasno da je svaki pismovni i jezični sustav u složenoj vezi s izvanjezičnom stvarnošću. Riječ je o interdisciplinarnoj temi koja počiva na jezikoslovlju, književnosti, umjetnosti, geometriji, matematici, povijesti, mitologiji, filozofiji, teologiji,

antropologiji, etnologiji i znanosti o kulturi. Navedeno se oprimjeruje tumačenjem oblika i simbolike prvih četiriju glagoljčnih slova, a uvažavanjem pitagorejskoga pravila o božanskom tetrakisu prema kojem je zbroj prvih četiriju brojeva jednak broju deset (s uvažavanjem i pravilnom distribucijom simbolike tih brojeva, a sve prema broju deset koji je obuhvatni simbol prave vjere, spasenja, stvaranja i svijeta uopće). Nije slučajno odabran ovaj pristup jer, kako će se ustvrditi, glagoljčno slovo *iže*/broj deset trima komunikacijskim kodovima (slikovnim, brojevnim, leksičkim¹) najbolje svjedoči o duboko impregniranim značenjima koja su jednako odrazom praindoeuropske, praslavenske i, napose, kršćanske kulture.

Ključne riječi: *filozofsko-simbolički ustroj glagoljskoga pisma, gramatografija, teogramatika, pitagorejska formula tetrakisa, praindoeuropska, praslavenska i kršćanska kulturna tradicija*

1. O pristupu tumačenju glagoljčnih slova s obzirom na njihovu (s)likovnu, brojčanu i onomastičnu vrijednost²

Razloženo predstavljanje glagoljčnih slova koje se donosi u radu počiva na teorijskim pozicijama o zavisnosti duhovnoga i znanstvenoga³, vizualnoga i misaonoga, odnosno o bitnoj misaonosti likovnoga. Na taj se način ostvaruju jedinstvena simbolička tumačenja leksičkih imena, brojevnih vrijednosti i likovnih elemenata odabranih glagoljčnih slova (Bratulić 1998b: 166–172).

Nadalje, uspostavljanje veza između indoeuropske, praslavenske i kršćanske kulturne tradicije opravdava se činjenicom da je predlogička svijest oduvijek pismo dovodila u vezu s religijom, pridavala mu mitsko, magijsko,

---

¹ Pri tome se misli na leksička imena glagoljčnih slova koja su također podložna simboličkim interpretacijama i interdisciplinarnom pristupu, a prema općepoznatoj činjenici da onomastika počiva na etimologiji, dijalektologiji, povijesti, etnologiji i mitologiji.

² Poticaj bavljenju ovom temom izrastao je iz sudjelovanja autorica na Festivalu znanosti 2012. godine (23. – 28. travnja 2012., tema: Broj 10) s temom *10 – slovo i/ili broj (oprimjereno glagoljčnim pismom)*. Istoimeno predavanje održano je 25. travnja 2012. godine u Rektoratu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku gdje je za cijelo vrijeme trajanja Festivala bio izložen i pripadajući poster (Prilog 1).

³ Prema Davoru Rodinu znanosti se bave istraživanjem pojedinačnoga dok duhu u toj tradiciji pripada općenitost koja je znanostima nedohvatljiva. Duh se u tom smislu razvija, a znanosti samo napreduju umnožavajući kumulativno ono što stoji na početku. Usp. Rodin 1990: 197.

mistično, nadnaravno značenje i smisao. Budući da je glagoljica za Slavene stvoreno pismo, njezin je autor morao dobro poznavati i iskoristiti sve ono što je u jeziku bilo pohranjeno kao izraz slavenskoga i indoeuropskoga bića, a govorilo je o pismu (Sambunjak 1998: 33–34).

Konstantin Filozof, autor glagoljice i ćirilice (sic!), kao platonovac i sledbenik apofatične teologije, sledio je saznanja, da su jezik i svet isto, da je suština pisma ujedno i suština sveta, da su jezik i pismo misao i lik (Pantić, 2002: 1). Pantić dalje ističe da je *slovensko opismenjavanje i pokršćavanje dovelo [je] u najtešnju vezu reči, pismo i likove hrišćanstva sa drevnom slovenskom i indoevropskom duhovnošću. Apsolut je izvor jezika i pisma, pa zato jezik i pismo imaju magijska i simbolična značenja* (Pantić, 2002: 1).

Metodologija je to koja je bliska i onoj Radoslava Katičića u trima knjigama o svetim pjesmama naše pretkršćanske starine (*Božanski boj: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb, 2008., *Zeleni lug: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb, 2010., *Gazdarica na vratima: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb, 2011.). Istraživanjem uočenih podudarnosti između hrvatskih usmenih pjesama i tekstova usmene književnosti drugih naroda slavenskoga jezika Katičić je zaključio kako se njihovom usporedbom nužno stupa na praslavensko tlo (rekonstrukcija svetih tekstova pisanih na praslavenskom jeziku o pretkršćanskim vjerovanjima gromovnika Peruna i *suprotstavljenog* mu Veleša, o *trudnom hodu* praslavenskoga boga Jarovita koji je pokršćenjem Slavena identificiran sa svetim Jurjem, o indoeuropskoj konjskoj žrtvi i njezinoj ulozi u sudbini boga Jarila i božice Mare/Morane, o liku Božice Majke s mnogim licima i nazivima: Perinj, Vela, Suđenica). U tim se obrednim tekstovima kazuju mitska zbivanja i izražavaju mitski odnosi, pa je rekonstrukcija oko koje se nastoji važna za poznavanje slavenske mitologije i vjerskih predodžaba, uvodi nas neposredno u praslavensku vjersku doživljajnost. Katičić naglašava i kako je naprije važno raščistiti odnose među genetski srodnim predajama, a to su u ovom slučaju slavenske, pa s njima osobito srodne baltičke i napokon one svih ostalih indoeuropskih jezika.

Temeljna motivacija za tumačenje (i doživljavanje) glagoljičnih slova kroz prizmu interdisciplinarnosti (jezikoslovlje, književnost, umjetnost, geometrija, matematika, povijest, mitologija, filozofija, teologija, antropologija, etnologija, znanost o kulturi), s osobitim naglaskom na ekstrakciju praobluka (ponovljivoga oblika i značenja) koji se proučavanjem genetski srodnih kulturno-civilizacijskih obrazaca (praindieuropske, praslavenske, (staro)slavenske i hrvatske predaje i običaji) ponavljaju u pravilnim obrascima⁴, proizlazi

⁴ Na sličan se način tumači i razlika između mitskoga shvaćanja vremena, koje se stalno

i iz Barthesova poimanja semiologije i mitologije. Roland Barthes ističe kako mit pomoću svojih retoričkih ukrasa naturalizira osebnosti kulture, univerzalizira ih i čini društvenim normama. On vidi u mitu opasnost jer dopušta nakupljanje slojeva značenja unutar vlastitih predstavljanja kulture i potiče nerefleksivne prakse. Putem mita može doći do *ideološke zlouporabe* jer je na djelu neupitna vjera u poruku. Kao što tvrdi Barthes, istinu mita obilježuje *ono-što-prolazi-neizrečeno*. Kulturalna logika koja se razlaže kroz mitologiju nastoji svesti razlike u tumačenju i ograničiti prekomjerna značenja. Njezine ideološke dimenzije ustrojavaju vidove naših reakcija na znakove, tekstove i medijska predstavljanja te, što je još važnije, na povijest. Mitovi uopćavaju iskustvo ne bi li postignuli konsenzus o tome kako opažamo zbilju, suočavamo se s ljudskim stanjem i djelujemo s obzirom na različitost drugih kao zajednica. Etičke, socijalne i političke granice društva određene su mitologijom. Mitovi pružaju interpretacijske arhetipove za dešifriranje značenja života-svijeta što ga nastanjujemo gledajući sadašnjost kroz prošlost (Pericles Trifonas 2002: 14–15).

Kulturna se i ideološka priroda svijeta povlači u strukturu znakova, tamo se stoljećima taloži i preoblikuje, nadograđuje i mijenja ovisno o izvantekstnoj, izvanjezičnoj stvarnosti. Na jednak se način može pristupiti tumačenju glagoljičnih slova (prema pravilu božanskoga tetrakisa) – geometrijskih oblika (krug, križ, trokut, četvorina) na kojima počivaju, imena koja im se pridružuju (*az bukы vědě glagoljъ dobrě estъ živěti 3ělo zemli*) i koja čine stihove azbučne pjesme (molitve), brojevne vrijednosti koju nose – ali ne samo u okviru zadana kršćanskoga svjetonazora⁵ već i ostataka (okamina) praslavenske i (pra

---

obnavlja po utvrđenim pravilima, i znanstvenoga pogleda na zbivanja, koji se iscrpljuje u ravnoj vremenskoj crti (od početaka evolucijom prema vrhuncu, kraju). Vrijeme je tako u današnjem smislu ravna crta, a u mitskom svjetonazoru ono je kružnica. Nakon svakoga kraja, pridošloga kaosa, povijest počinje iznova. Usp. Belaj 1998: 25. Glagoljica onda uistinu funkcionira kao pismo s magijskim/mitskim uporištem, osobito ako se uzme u obzir priroda temeljnoga geometrijskog oblika na kojem počiva – krug, kružnica.

⁵ Valja imati na umu da su tvorci prvoga slavenskoga književnog jezika i pisma, rođeni Solunjani Konstantin-Ćiril i Metod, predstavnici kršćanskoga Istoka iz vremena prije crkvenoga raskola (1054. godine), da su kao takvi pravovjerni u istočnom i zapadnom smislu te da se i danas smatraju zagovornicima kršćanskoga jedinstva. Prema tome, ukoliko se glagoljična slova tumače i razumiju u duhu kršćanskoga svjetonazora, onda to nezaobilazno znači i karakterističnu pobožnost oblikovanu u Bizantskom Carstvu koja upravo u 9. stoljeću počiva na likovnosti i simboličnosti, vjerojatno snažnije nego ikad prije i poslije (tu se ne propušta ni misao o ikonoborstvu, „trojezičnoj herezi“, dvjema naravima Isusa Krista i o Božjoj trojednosti). Ne samo da je važno imati na umu širi kulturni i socijalni okvir koji natkriljuje tvorca glagoljičnoga pisma već je važno poznavati i činjenicu da je autor glagoljice poznat te da se njegova osobnost (Konstantinov rani život, obrazovanje, pobožnost i darovitost) nužno morala odraziti na koncepciju glagoljskoga pisma. Usp. Grivec 1985: 6; Georgije Ostrogonski 2006: 125-173.

indoeuropske misli, upisane u danas teško čitljive slojeve pisma i jezika koji uistinu svjedoče o opravdanosti termina filološka arheologija⁶.

Ovakvo pristupanje analizi glagoljičnih slova ne smije zanemariti ni područje analitičke paleografije (u širem smislu) koja se, prema tradicionalnoj tripartitivnoj podjeli znakova na *označeno*, *označitelja* i njihovu međusobnu vezu⁷, bavi *označiteljem*, odnosno slovom (znakom) koji je oblikovan po zakonima grafetike (materijalne realizacije i vizualizacije pismovnoga izraza) i grafematike (koja izravno odražava vezu jezika i pisma) (Žagar 2007: 31). Analitička paleografija naglašava da označitelj prenoseći označeno nužno nosi i karakteristike vremena i prostora u kojima je nastao, stoga je njezin zadatak odgonetnuti i sve druge poruke koje označitelj nosi osim one koja se odnosi na označeno. Označitelj tako *živi i svojim vlastitim životom, ako se tako mogu nazvati zakonitosti njegove pojavnosti u sustavu grafičkih znakova* (Čunčić 1997: 5–6). Na osobit način razložena analiza prvih četiriju slova glagoljske azbuke u ovom radu upravo ima pokazati o kakvom je vlastitom (i novom) životu označitelja riječ.

Slobodniji je pristup tumačenju glagoljičnoga azbučnog (fonografskog) sustava i morfologije pojedinih slova, između ostalih, doveo i do generiranja najpoznatijih teorija o postanku i podrijetlu glagoljice – egzogenih i, još važnije, egzogeno-endogenih i endogenih (Damjanović 2004: 54–58). Najpoznatija predstavnica kruga egzogeno-endogenih teorija o postanku i podrijetlu glagoljice Thorvi Eckhardt ističe kako treba pristupiti izučavanju glagoljičnoga pismovnog sustava tako da se naglase elementi sustavnosti, a s obzirom na to da postoje dva niza grafema – endogeni (razvijeni u sustavu) i egzogeni (uneseni izvana, pod snažnim utjecajem drugih pisama). Thorvi Eckhardt polazi od pretpostavke da glagoljica jest Konstantinovo autorsko djelo, a ne splet različitih pisama te da se ne može previdjeti činjenica da je

⁶ Rekonstruiranje i istraživanje starih slavenskih obreda i u njima sazdanih mitova pretkršćanske starine Radoslav Katičić uspoređuje s postupcima i rezultatima arheoloških istraživanja. To će reći da je moguće ustanoviti tek krhotine i odlomke pretkršćanskih starih tekstova na temelju kojih se oprezno (i s rezervama) oblikuje cjelina i vrši rekonstrukcija. Sve istaknuto obuhvatio bi termin filološka arheologija. Vidi: Katičić 2010: 432.

⁷ Terminologija Ferdinanda de Saussurea. *Označitelj* je riječ, pisana ili izgovorena, koja sadrži nekakvo značenje. *Označeno* je misaona slika u glavi pobuđena označiteljem. Drugi naziv za označeno je označenik. *Referent* je realan predmet u zbilji na koji upućuje znak, sastavljen od označitelja i označenog. Ova tri pojma – označitelj, označeno i referent - predudna su za razumijevanje Saussureova shvaćanja jezika, čitavog strukturalizma i naknade poststrukturalističke reakcije. Usp. Kovačec 2007: 53–75. U skladu je s tim i tropodjela paleografije na paleografiju čitanja (bavi se označenim), analitičku paleografiju (bavi se označiteljem) i povijest pisma (geneza i evolucija veza između označenog i označitelja). Vidi: Čunčić 1997: 1–12.

Konstantin Ćiril imao namjeru iznaći *ново писмо*, a ne slagati u nov sustav znakove postojećih pismovnih sustava. Ipak, razumije se da su slike slovnih modela, što ih je prilikom oblikovanja glagoljske azbuke Konstantin Ćiril kao naobraženi učenik visoke carigradske dvorske škole i kao knjižničar patrijaršijske biblioteke Sv. Sofije imao pred očima, bile pod utjecajem poznatih alfabeta (najprije grčkoga)⁸. U svojim prosudbama i analizama Thorvi se ipak manje oslanja na lik i djelo tvorca glagoljice, a više na formalne i stilske elemente glagoljskoga pismovnog sustava.

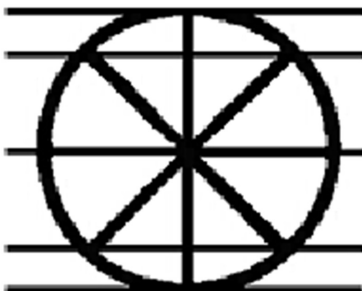
Georg Tschernochvostoff sredinom je 20. stoljeća među prvima istaknuo kako glagoljici uzor ne treba tražiti u poznatim pismima (grčkom, latinskom, židovskom) jer je ona originalno pismo koje počiva na stilizaciji (i kombinacijama) geometrijskih simbola (s uporištem u kršćanskim tumačenjima) i to: križa (simbola Kristove muke), kružnice (simbola beskonačnosti i cjelovitosti Boga) i trokuta (simbola Svetoga Trojstva).

Valja izdvojiti postupno razvijanu teoriju Vasila i Olge Jončev prema kojoj se svako glagoljično slovo može smjestiti u jedinstvenu slovnu shemu/modul (kružnicu podijeljenu dvostrukim križem na osam jednakih dijelova), a koja oblik baštini od mandale/rozete (elementa sakralne (i starije⁹) arhitekture koji počiva na simboličnom kružnoga oblika i ostalih dvaju – četvorine i trokuta – koji se u njega mogu upisati). Vasil Jončev glagoljska je slova izveo iz kružnice podijeljene na osam jednakih isječaka koju je nazvao figurata modul (rozeta). Jončev je do rozete došao proučavajući 20 godina znakove kod Pliske u Bugarskoj i pomoću rozete uspio je dešifrirati te znakove i ustanoviti da je riječ o slogovnom pismu. Istaknute su spoznaje navele Maricu Čunčić da zaključi kako Jončev taj prvi tip glagoljice koji proizlazi iz rozete nije smatrao tipom pisma već samo stvaralačkom inspiracijom (fazom) u procesu postanka obloga/okrugloga tipa. Marica je Čunčić analizom najstarijih hrvatskih glagoljskih rukopisa pokazala kako je taj tip vjerodostojan, a naziva se trokutastim (normativom). Riječ je o tom da rozeta proizvodi glagoljična slova trokutaste morfologije (zatvoren dio slova), a polazišni oblik rozete utječe i na linijski ustroj pisanja koji je, u raspolovljivanju kružnice dvostrukim križem, peterolinijski (sastoji se od četiriju polja – dva uža vanjska i dva šira unutarnja) (Slika 1).¹⁰

⁸ Konstantin Ćiril morao je, osim grčkoga, dobro poznavati i palmirenski, samaritanski, hebrejski, kufijski, etiopski, aramejski, armenski i latinski alfabet. Vidi: Eckhardt 1955: 60–61.

⁹ Mandala je sanskrska riječ za krug (kružnicu), u budizmu i hinduizmu svi su pojavni oblici sakralne umjetnosti uglavnom preuzimali motiv mandale. Način na koji je ovdje izvršena ekstrakcija početnoga oblika (rozete/mandale) u koji su se upisivala glagoljična slova, a potom se isti oblik sagledao dijakronijski – istraživanjem njegova leksičkoga značenja u prazniku (sanskrt) te simbolike u starim religijama – nadahnjuje i odabrane interpretacije glagoljičnih slova u ovom radu.

¹⁰ Vidi: Čunčić

Slika 1. Linijski ustroj koji proizlazi iz rozete

I supružnici Jončev na taj su način istaknuli nužnost potrage za simboličkim u duhu bizantskoga 9. stoljeća. Razrada simbolike i geometrije glagoljskoga sustava započinje od slova *azb* koje je u najstarijim glagoljskim tekstovima napisano u obliku grčkoga križa. Tom temeljnom kršćanskom simbolu dodaje se drugi, udesno zarotiran, križ (Kristov monogram u grčkoj kulturi). Dobiveni se crtež smješta unutar kružnice, a sve kako bi se moglo ispisati slovo *otb* – omega. Slova *azb* i *otb* predstavljaju geometrijski razmjerno jednostavno izveden temeljni Kristov simbol: „alfa i omega“, a time je na koncu i oblikovan modul glagoljskih slova, u formi već glasovite „rozete“.

Složena je simbolička tumačenja i duhovnu podlogu koja se može iščitati iz temeljnih geometrijskih likova na kojima počivaju glagoljična slova isticao Slavomir Sambunjak u knjizi *Gramatozofija Konstantina Filozofa Solunskoga* (Zagreb, 1998.). Osobito su važne uvodne Sambunjakove napomene o općoj zavisnosti vizualnoga i misaonoga, slike i riječi (objedinjenih u pismu). Likovni uzusi pojedinih epoha odražavali su se na svim planovima likovnog izraza – od arhitekture, slikanja ikona do ornamenta i pisma. Modul unutar kojega bi bila sastavljena glagoljica za Sambunjaka bi stajao u osnovi crkvene gradnje (npr. kružnica kupole u kvadratnom okviru) i u elementima ikona (križevi, nimbovi...). Trima osnovnim geometrijskim likovima koje je u glagoljskim slovima prepoznao Tschernochvostoff Sambunjak pribraja još tri (kvadrat, nadolje usmjeren istokračni trokut i *Andrijin križ*), a polazišnim likom/modulom za razvoj svih glagoljičnih slova smatra heksagram, znak duboko impregniran simboličkim značenjem („Salamunov pečat“, „Salamunov/

http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&sqi=2&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fbib.irb.hr%2Fdatoteka%2F371267.Graficki_sustav_Kijevskih_listica.pdf&ei=IhJYUJLFB8zRsgbY4oHYCg&usg=AFQjCNE5NLXQRCb_bUDAi9kuuSKlade3Mw&sig2=1JLTAN-8EEaldEDRn7cPLQ

(stranica posječena 10. rujna 2012.), str. 1–2.

Davidov štit“, sedam nasuprotnih kutova kao izraz sedam stupova na kojima počiva hram Mudrosti i sl.).

Vrlo su poticajne ovom radu i Sambunjakove napomene o glagoljici kao fonografskom pismu s visokim stupnjem ideografskoga karaktera koji počiva na spoznaji da pismo, u uvjetima oskudne pismenosti, nije samo priopćajno sredstvo misli i vizualno opredmećenje glasova već i ostvarenje estetskih, magijsko-evokativnih sadržaja upisanih u temeljnim likovima slova (i njihovoj simbolici). Čini se da je sintetički pristup u tom smislu zahvatio (prvo) slavensko pismo prije nego (staro)slavenski jezik (sinkretizam padeža, osiromašeni sklonidbeni sustavi imenica, prorijeđena uporaba neodređenih pridjeva, gubljenje participa i aorista – asigmatskoga i sigmatskoga prvog), što govori u prilog činjenici da pismovna strana jezika poznaje vlastitu evoluciju, dakako onu koja je u tijesnoj vezi s govornim jezikom, i postaje samostalnim objektom znanosti¹¹.

To će reći da je glagoljičnom pismu hotimično upisan magijski predznak, o čem već *na prvu* svjedoče mnoge začudne spoznaje o ovom pismu (jedno od rijetkih pisama kojemu je znan autor, pismo u kojem slova oblikom i nazivom svjedoče o bogatoj simbolici, pismo čija slova ujedno imaju i brojevnju vrijednost te pismo koje počiva na čvrstoj ideološkoj pozadini¹²).

Zanimljiv pristup u tumačenju upisivanja izvanjezične stvarnosti u vizualni identitet glagoljičnih slova daju i autori rada *Semiotički marketing Konstantina Ćirila Filozofa: glagoljičko prezentiranje kršćanstva kao preteča suvremenog semiotičkog marketinga*. Osnovna se misao pritom iscrpljuje u ostvarenju učinkovite marketinške komunikacije kojom je Konstantin Ćiril Filozof promicao ideju kršćanstva ugrađenu u vizualni identitet svakoga pojedinačnog znaka (ali i svih znakova poredanih u azbučni niz) (Horvat – Tomašević – Lendić 2009: 161–180).

S uporištem u postojećim (endogenim) teorijama o postanku i podrijetlu glagoljice, obliku i stilu glagoljičnih slova (poštujući Konstantinovo autorstvo glagoljice kao aksiomsku tvrdnju¹³), a s obzirom na duboko upisanu simboliku

¹¹ Pritom se misli na gramatologiju – znanost o pismu koju promovira Ignace Gelb 1952. godine knjigom *A study of writing*. S tim je u skladu i razlikovanje grafetike, koja se isključivo bavi vizualnim pismenim izrazom i materijalnom realizacijom, i grafematike, pismovne razine koja izravno odražava jezičnu strukturu. Usp. Žagar 2007: 31.

¹² Ideološka je pozadina poznata i Crnoriscu Hrabru koji, prilikom zaštite slavenske kulture i pismenosti, rabi ideologeme pa prilikom uspostavljanja antitetičnoga odnosa grčko – slavensko ističe kako su grčka slova sastavili pogani Grci, a slavenska – svet čovjek. Usp. Mošin, 1973: 6. Usp. Čunčić, http://bib.irb.hr/datoteka/335643.Cuncic_Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji.pdf. (stranica posjećena 1. rujna 2012.)

¹³ Zanimljiv je pristup u razmišljanju o podrijetlu i postanku glagoljice svakako pružio

u tripartitivnu prirodu svakoga glagoljičnog slova (likovnost, brojevna vrijednost, ime), pokušavajući pak obogatiti strukturu tumačenja činjenicama o udjelu mitološkoga (i magijskoga) u prirodi pisma te imajući u vidu genetski srodne praindoeuropske, praslavenske i kršćanske – (staro)slavenske i hrvatske – predaje, vjerovanja i običaje, autorice rada pristupaju tumačenju glagoljičnih slova traženjem (motiviranih a ne proizvoljnih) pojava i oblika koji vlastitim ponovljivim karakterom (s većim ili manjim transformacijama simboličkoga značenja) i zastupljenošću u karakteru slova/brojeva glagoljske azbuke svjedoče o originalnoj prirodi nadahnuto stvorenoga pismovnog sustava – o simboličkom i eruditskom glagoljskom pismu znana autora Konstantina Filozofa.

2. Priroda glagoljskoga pisma

Prema tumačenjima endogenih teorija glagoljica je složen i originalan sustav slova, s izvornim azbučnim (fonografskim) ustrojem i grafičkom organizacijom, u kojoj svako slovo ima i vrijednost broja (titla i točka na grafičkoj razini) (Paro 1995), a, još važnije, slova nose leksička imena te prvih devet slova tvore i smislenu poruku prema kojoj *az buky vědě glagoljǫ dobrě estě živěti 3ělo zemli* (leksička imena prvih devet slova azbuke: a, b, v, g, d, e, ž, 3, z) poručuju: *ja koji znam (poznajem) slova govorim da je (vrlo)dobro živjeti na zemlji*. Nesumnjivo je riječ o srednjovjekovnom žanru azbučne molitve, osobito iskorištenom u oblikovanju hrvatskoglagoljskih početnica, a Stjepan Damjanović semantičko-sintaktičku svezu leksičkih imena glagoljskih slova komentira i na sljedeći način: *Poruka je posve kršćanska, u skladu sa svjetonazorom tvorca glagoljice Konstantina Filozofa, kojega znamo pod imenom Sveti Ćiril. Njegov nadimak Filozof kazuje nam da se uspješno bavio*

---

franjevac trećoredac Marko Japundžić koji je na određen način u bitnom prožimanju i s metodologijom ovoga rada (uzme li se u obzir stupanje na praslavensko tlo). Podupirući tezu o hrvatskom podrijetlu glagoljice, koja ujedno podrazumijeva da je riječ o pismu bitno starijem od Svete Braće, vezanom uz pokršćavanje Hrvata od strane Gota (tzv. gotska teza), Marko Japundžić niže argumente koji bi ju osnažili, a među njih uvrštava i Velesovu knjigu (Vles knjigu – prema praslavenskom bogu Velesu). Riječ je o knjizi kojoj su slova urezana u drvene daščice, a jezik i pismo su joj slavenski pa prema Japundžiću bitno ukazuju na postojanje slavenskoga pisma prije djelovanja Svete Braće. Sadrži povijest ukrajinskih Slavena od 6. do 9. stoljeća, a predstavlja se kao vlasništvo ukrajinskoga vlastelina Izenbeka. Valja ipak napomenuti da je Radoslav Katičić relativizirao (i opovrgnuo) mnoge Japundžićeve argumente. Između ostalih Katičić napominje kako je pismo Velesove knjige nedvojbeno ćirilica pa se njome ne može dokazivati postanak i starost glagoljice, a istraživanja su također dokazala kako je riječ o knjizi upitne autentičnosti. Usp. Japundžić 1994: 534-537, Katičić 1995/1996: 190-191.

filozofijom (predavao ju je na tada najvažnijoj i najvišoj školi na Istoku – Magnauri) (Damjanović 2007: 9).

Glagoljica je pismo sastavljeno u drugoj polovici 9. stoljeća za Slavene u Moravskoj. Njezin je prirodan razvoj zaustavljen u 12. stoljeću na svim slavenskim prostorima osim hrvatskoga. Glagoljsko se pismo, osim toga, na području Hrvatske samostalno razvijalo, a taj je razvoj rezultirao stvaranjem posebnoga tipa glagoljičnoga pisma – *uglate stilizacije* (za razliku od prvobitne „okrugle“ kojoj je kružić jedan od karakterističnih elemenata) (Nazor 2008: 15) – čiji se grafijski sustav prilagođava pomlađenom hrvatskom (pretežno čakavskom) fonološkom sustavu. Iz toga se razloga, između ostaloga, glagoljica danas smatra identitetskom označnicom Hrvata pa Anica Nazor, pišući knjigu o hrvatskoj glagoljici, govori kako je *glagolizam osobujna odrednica hrvatskoga kulturnoga, time i nacionalnoga identiteta te da je glagoljska knjiga položila temelje hrvatske književnosti i hrvatskoga književnoga jezika* (Nazor 2008: 5).

Navedeno treba dovesti u vezu s činjenicom da glagoljično pismo, kako je već istaknuto, počiva na složenim magijskim i mitološkim odrednicama te je, kao takvo, podložno ideologijskim tumačenjima. Na istim misaonim polugama funkcionira i isključivo determiniranje glagoljice kao označnice hrvatskoga nacionalnog identiteta, pri čem se, dakako, ne želi i ne može reći da ona to nije¹⁴. Valja neprestano isticati činjenicu da je glagoljica, u svojem početnom razvojnom stupnju, sveslavensko objedinjujuće pismo te da hrvatskom identitetskom označnicom može postati (i postaje) tek njezina uglati stilizacija, osobito ako se u obzir uzme činjenica da na hrvatskim kulturnim (i nacionalnim) prostorima glagoljica živi, aktivnim ili potisnutim životom, u kontinuitetu sve do danas. U skladu je s tim i pitanje opravdanosti termina *bugarska* i *hrvatska glagoljica* kojima se glagoljici oble i uglate stilizacije prenaplašeno *prišivaju* nacionalne odrednice (Damjanović 1995: 9–10).

Ipak, sve istaknuto govori u prilog motivaciji za pronalaženje primjera (praoblika i praznačenja) koji će kasnije u tekstu, kada bude pisano o simbolici i značenju oblika, imena i brojevne vrijednosti prvih četiriju slova glagoljične azbuke (a prema pravilima božanskoga tetrakisa i određenju glagoljičnoga

¹⁴ U knjizi Ive Prodana *Je li glagoljica pravo svih Hrvata* znakovito se upozorava: *Hoće se obilatijih i tvrdjih dokaza, a najtvrdji biti će oni koje će nam pružiti uz neumitnu historiju Papinska pisma, ne samo za sve Slavene u obće, nego i sasvim na po se za, da tako rečemo, onu liturgijsku osehujnost, specialitet, koju u glagolici uživa samo: hrvatski narod. Hrvati su pače smatrani i jesu jedini pravi nasljednici Ćiril Metodove baštine.* Usp. Prodan 1901: 80. *Pita se dakle konačno: je li glagolica pravo svih Hrvata i je li ona to još i danas? Neima sumnje, da jest, jer nikad nitko, vlastan, nije glagolici ograničio pravni obseg, a pokle prvobitno i dalje kroz sve vjekove, glagolica pripadala celomu hrv. narodu bez ograničenja, imala bi tako pripadat i danas.* Usp. Prodan 1901: 76.

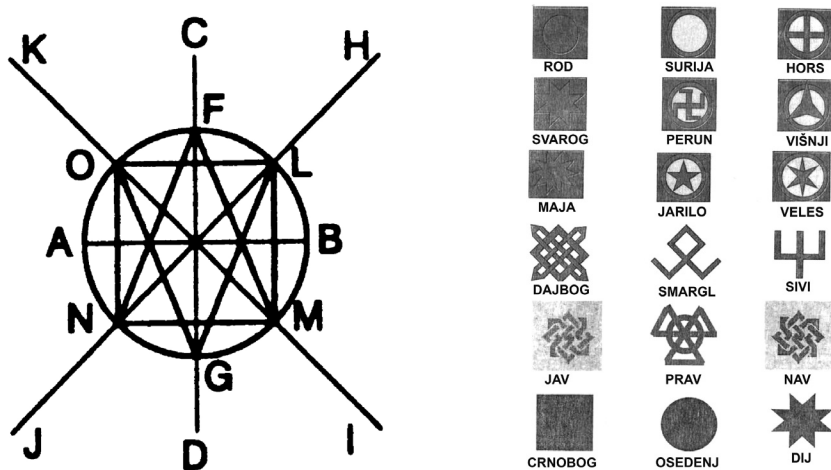
broja deset/slova *iže*), biti navedeni kao naslijeđe pronađeno na hrvatskim kulturnim prostorima, koje poput nevidljive niti, a opet tako snažno, povezuje pretke i nas. Riječ je o motivaciji koja je, među ostalim, nadahnuta upozorenjem Franje Račkoga: *Nepustmo, da nam "tajnopis"¹⁵ vazda tajnim ostane – sramota je, što mi gazimo po spomenicima naše drevnosti, dočim ini narodi velikim trudom svoje spomenike izkapaju, te paze na nje, kano na oko u glavi; neumorno je uče i čitaju u njih i iz njih žitje svojih otac.*¹⁶

3. Glagoljično slovo i/ili brojka deset – početni okvir i model za oprimjerenje pristupa tumačenju

Složeni geometrijski simbolizam glagoljice ukazuje na stapanje kršćanske ideje s mističnim elementima indoeuropske i praslavenske kulturne tradicije, ali i židovstva i islama, čija je univerzalna geometrijska simbolika usklađena sa slikom svjetlosnoga lika Boga – Svetoga Trojstva. Duboki mistični doživljaj Boga kao riječi, slova ili lika stoji u osnovi teogramatike, koja prodire u filozofske aspekte čovjekova postojanja kroz jezik i jezično djelovanje. Polazeći od tvrdnje da jezik i pismo imaju magijska i simbolična značenja te činjenice da se Konstantina Ćirila gdjegdje naziva i platonistom (Pantić 2002: 3), valja pristupiti tumačenju glagoljičnih slova kroz hermetičnu misao na kojoj počiva cjelovit filozofsko-simbolički ustroj glagoljskoga pisma. Kada se projektno polje koje je konstruirao Jončev za izlučivanje glagoljskih slova dovede u suodnos s drevnim vedskim (praslavenskim) simbolima (Slika 2.), uočava se isti obrazac i distribucija geometrijskih likova koji se u njega mogu uvrstiti, čime se potvrđuje prenošenje (i transformacija) nataloženih značenja i simbolike u praoblicima, istim onima koji se izlučuju iz početnih glagoljskih slova.

¹⁵ O glagoljici kao tajnopisu najviše se govori kada je riječ o Bašćanskoj ploči, najpoznatijem, najopširnijem i podacima najbogatijem među najstarijim glagoljskim natpisima. Naime, Šafařík, koji je prvi u znanosti progovorio o Bašćanskoj ploči, priznao je da ni on a ni »učeni Hrvati« još ne mogu pročitati taj spomenik, niti bilo što reći o njegovu sadržaju jer spomenik ima slova koja su očito slična glagoljskima, ali i neka koja to nisu, pa bi to mogao biti i tajnopis (cryptographia). Vidi: Petrović 1979: 47. Upravo je I. Petrović napisala najbolju sintezu ćirilometodske problematike 19. stoljeća u nas, od koje bi trebalo započeti svako daljnje promišljanje toga područja, kroz znanstveno djelo Franje Račkoga (navedeni tekst) i studiju *Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskim izvorištem svoje srednjovjekovne kulture* iz 1988. (Slovo, br. 38, str. 5–54.). Usp. Lukić 2010: 81–102.

¹⁶ Franjo Rački, *Glagoljski natpis na ploči u crkvi sv. Lucije, kod nove Baške na otoku Krku*, Neven 7, 17 Rijeka 1858., str. 268. Citirano prema: Žagar 1997: 15.

Slika 2. Jončevljevo projektno polje i vedski (praslavenski) simboli

Treba li odabrati glagoljično slovo u kojem se međusobno prožimaju indoeuropsko, praslavensko i kršćansko kulturno naslijeđe u svojoj punoj snazi, koje počiva na geometrijskim likovima ispunjenima naj snažnijom simbolikom, bit će to slovo/broj *īže* s brojevnom vrijednošću deset. Riječ je o glagoljičnom slovu/broju koje se, primjenom pitagorejskoga principa božanskoga tetrakisa, daje razloženo tumačiti zbrojem prvih četiriju slova/brojeva glagoljske azbuke. Da je deset uistinu broj koji nadilazi sve druge jer u sebi spaja različite vrline i odličnosti svih brojeva, a preko toga objedinjuje nauk o Bogu, stvoritelju i svijetu, snažno će i uspješno pokazati analiza glagoljičnih slova/brojeva *azъ* (1)¹⁷ = *ja*; *buky/bukъvi* (2) = *bukva, slovo*; *vêdê* (3) (prema *vêdêti* = *znati*); *glagoljъ* (4)¹⁸ = *govorim*. Tomu je tako i stoga što je svaki glagoljični znak svojevrsni logotip koji u sebi sadrži tri osnovna komunikacijska koda – slovni, brojčani i simbolički (Horvat – Tomašević – Lendić 2009: 162).

3. 1. O prvim četirima slovima glagoljične azbuke s obzirom na utvrđen pristup tumačenju

$$\text{azъ} + \text{buky/bukъvi} + \text{vêdê} + \text{glagoljъ} = \text{īže/i}$$

¹⁷ Upravo je taj oblik zamjenice, bez prejtacije, karakterističan za istočni bugarski prostor. Makedonska inačica, koju bismo i očekivali s obzirom na rekonstruirane okolnosti nastanka prvoga slavenskoga pisma, bila bi dakle *jazъ*.

¹⁸ U azbučnim se molitvama pojavljuje i oblik *glagoli, živêti, zemli*.

Valja ponovno istaknuti kako razloženo predstavljanje glagoljičnih slova koje se donosi u ovom poglavlju počiva na ostvarivanju jedinstvenih simboličkih tumačenja leksičkih imena, brojevnih vrijednosti¹⁹ i likovnih elemenata odabranih glagoljičnih slova prema formuli božanskoga tetrakisa. Svako uspostavljanje (motivirane) veze između indoeuropskih, praslavenskih i kršćanskih pojava opravdava se činjenicom o bitnoj isprepletenosti pisma i religije, mitologije, magijskih i mističnih pojava. Budući da je glagoljica za Slavene stvoreno autorsko pismo, Konstantin Filozof u njezin je sustav pohranio tragove vlastita svjetonazora i širega kulturnog okvira u kojem je živio i djelovao, ali je jednako dobro iskoristio i sve ono što je u jeziku bilo pohranjeno kao izraz (pra)slavenskoga i indoeuropskoga bića.

AZЪ, broj jedan

Razrada simbolike i geometrije glagoljičnoga sustava polazi s prvim slovom glagoljske azbuke – slovom *azъ* – čiju prirodu otpočinjemo tumačiti pripadajućom brojevnom vrijednošću *jedan* ukazujući na Boga Oca, vrhovnoga boga i sveboga (kršćanski bog – Logos – proizlazi iz Boga Oca i, svojstveno tomu, svoju punu manifestaciju doživljava u drugom slovu glagoljice – *buky* – i simbolici njegove brojevnosti). Poznato je da je broj jedan u antici i srednjem vijeku označiteljem i izvorom svih ostalih brojeva. Broj jedan simbolom je prvotnoga počela, elementarne kozmičke energije, Boga i njegove neiscrpane stvoriteljske moći (Germ 2003: 16–17; Bentley 2008: 36–51; Horvat 2009: 187). Simbolička se vrijednost jedinice u geometriji poistovjećuje s krugom ili kuglom, a u likovnosti s kružnicama uopće. Indoeuropska i praslavenska predaja, ali i kršćanska sakralna arhitektura, kružni kalendariji i motivi iz glagoljskih liturgijskih knjiga simbolički upućuju na sažetu poruku: *krug – jedno – Bog*.

Konstantin Ćiril odlučio je glagoljski azbučni niz započeti znakom križa, središnjim simbolom kršćanstva, simbolom žrtve Isusa Krista. Križ mora stajati na početku i stoga što je glagoljica misionarsko pismo, zadatak joj je kristijanizacija slavenskih plemena, privođenje u krug europskih kršćanskih naroda. Leksičko je ime slova *azъ*, što jest lična zamjenica za prvo lice jednine, širega značenja *ja, kršćanin* (stvoren na sliku Božju).

¹⁹ Valja napomenuti kako je glagoljični sustav prikazivanja brojeva vrlo sličan hebrejskom, grčkom i rimskom u kojima su brojevi predstavljeni slovima (*A* je jedan, *B* je dva itd.). U tim sustavima ne postoje ni negativni brojevi ni nula što je sasvim blisko Pantićevu mišljenju o Konstantinu Filozofu kao sljedbeniku apofatične teologije. Usp. Pantić 2002: 1.

Ekstrakcija kružnoga praoblika, na kojem počiva izvedba glagoljičnoga *azъ* (i likovnost njegove brojevne vrijednosti), i apstrahiranje njegove usložnjene simbolike prepoznaje se u tisućljetnim smjenama civilizacija (svjetonazora, predaja, običaja i vjerovanja), koje se jedne iz drugih rađaju, a posvjedočene su na istom kulturnom prostoru – slavenskom i, uže, hrvatskom! Svega je nekoliko primjera dovoljno kako bi se potvrdila repetitivna priroda simbolike (u genetski srodnim predajama) na kojoj počiva i morfologija slova *azъ*:

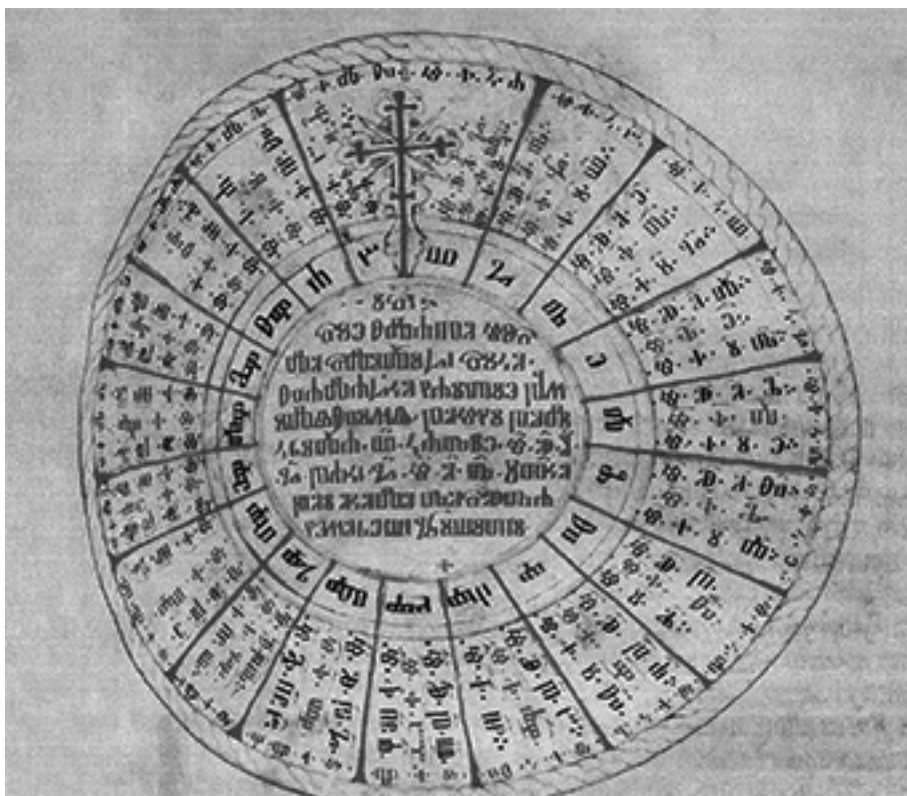
Orion je kružno urezan ukras na posudi koja je pronađena u vučedolskom²⁰ sloju u Vinkovcima, najstarijem europskom gradu, i čiji je nastanak datiran 2600. godine prije Krista. Prikazuje najpotpuniji indoeuropski kalendar koji je zasnovan na astralnom simbolizmu s relevantnim zvijezdima za sva četiri godišnja doba (Slika 3.). Kalendar je nastao u isto vrijeme kada i sumerski i egipatski kalendari, ali ni u kojem slučaju ne predstavlja njihovu repliku zato što je utemeljen na sjevernijoj, 45. paraleli. Klimatski uvjeti koji odgovaraju toj zemljopisnoj širini imaju za posljedicu četiri godišnja doba. Simbolika kruga (kružnice) u ovom slučajno korespondira s funkcijom spomenika indoeuropske kulture (kalendarskom), prvotni je oblik protoglagoljičnoga pisma i model za ucrtavanje svih glagoljičnih slova, počevši s *azom*, a da je potvrđen indoeuropski oblik (i značenje) ponovljivoga karaktera, pokazuje se primjerima kršćanskoga svjetonazora iz hrvatskoglagoljske tradicije.

Slika 3. Orion

²⁰ Vučedolska kultura – dominantni kulturni fenomen (u periodu između 2900.-2400. godine prije Krista) na desnoj obali Dunava u istočnoj Hrvatskoj. Imao je velik utjecaj na ostale (tadašnje) kulture te je ostavio značajne tragove na sveukupno europsko nasljeđe. Usp. Durman 1999/2000: 1-9.

U hrvatskoglagojskim liturgijskim knjigama – Drugom novljanskom brevijaru²¹ (Slika 4.) i Brozićevu brevijaru (1561.)– pojavljuje se kalendarski krug zlatnog broja ili 19 sunčevih godina. Površina je kruga pritom podijeljena na 19 isječaka za 19 zlatnih brojeva mjesečevih mijena koji u tri reda nižu crna i crvena slova godina²². Riječ je o istom zlatnom broju kojim se određivao datum Uskrsa i pomičnih blagdana Uzašašća i Duhova.

Slika 4. Drugi novljanski brevijar

²¹ Rukopis je naručio pavlinski samostan Svete Marije na Ospu (brdu kraj Novoga Vinodolskoga). Taj je samostan sredinom 15. stoljeća dao izgraditi knez Martin Frankopan; zapis koji je proslavio Martinca nalazi se između prvoga i drugoga dijela, tj. između temporala i kalendara. Drugi novljanski brevijar dovršen je 1495. godine, u vrijeme kada već postoje dva otisnuta glagoljična brevijara (Kosinjski iz 1491. i Baromićev iz 1493.). Jezik je hrvatskostaroslavenski, tj. uz staroslavensku osnovicu pojavljuju se namjerni i nehotečni kroatizmi.

²² U glagoljičnim liturgijskim spisima zastupljene su dvije boje: crna kojom je pisan temeljni tekst – svetopisamski, i to je onaj dio koji svećenik izgovara na misi, te crvena kojom su pisane rubrike odnosno upute za svećenika koje se ne izgovaraju.

Slika 5. Ročki glagoljski abecedarij

Ročki glagoljski abecedarij (Slika 5.) uparan je na vodoravnu prečku jednoga od dvaju crvenih posvetnih križeva koji se, uz ostatke romaničkih zidnih slika, nalaze u crkvi Sv. Antuna u Roču. Križ je opasan kružnicom čime se potvrđuje dinamika izmjenjivanja geometrijskih oblika na kojima počiva glagoljično slovo *azъ*, ali i princip izlučivanja geometrijskih oblika a onda dakako i glagoljičnih slova iz Jončevljeva modela kružnice/rozete. Abecedarij se sastoji od 34 slova zapisana u dvama recima. Nastao je oko 1200. godine, u razdoblju opstojanja formativnoga tipa glagoljice (prijelazni tip s oble na uglatu) i hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika (tip pisma i jezika potvrđenih u hrvatskoglagoljskim fragmentima 12. i 13. stoljeća).

Simbolička se brojevnost glagoljičnoga *azъ* iscrpljuje u načelu *krug – jedno – Bog*. Ekstrakcija kružnoga praoblika, na kojem počiva izvedba glagoljičnoga *azъ* (i likovnost njegove brojevnosti), kao i cijeloga protoglagoljičnoga sustava (krug/kružić kao polazišni oblik), i njegova usložnjena simbolika osiguravaju uspostavljanje čvrstih veza između gradbenih elemenata pisma i materijalnih spomenika indoeuropske (Orion), praslavenske i kršćanske (u užem smislu hrvatskoglagoljske – kružni brevijarski kalendariji) kulture posvjedočene na istom duhovnom prostoru.

Buky, broj dva

Glagoljično slovo *buky* ima brojevnost dva. Simbolizam broja dva oponira pak značenju broja jedan. Dva označuje dvojstvo, odstupanje od

jednoga, diobu i bipolarnost u indoeuropskoj, praslavenskoj jednako kao i u kršćanskoj tradiciji. Tako je i likovnost broja dva najbolje posvjedočena *vezicom piscis* koja se u kršćanstvu povezuje s Kristom (prateći simbol ribe).²³ Ipak, taj simbol poznat je i u Indiji kao mandorla, kod nas mandula (bodem), a pojavljuje se i u drugim ranim civilizacijama poput Mezopotamije ili afričkih kultura. Gdje god se našao, on ukazuje na stvaralački proces rađanja i umnožavanja. Glagoljično slovo *buky* najprije svojom brojevnim vrijednošću, a onda i likovnošću i imenom svjedoči o dvostrukoj prirodi Krista, čovjeka i Boga, ali i o ljubavi koju kršćanin udjeljuje Bogu i bližnjima. Zahvaljujući simbolici svoje brojevne vrijednosti *buky* je i šire od zadanoga kršćanskoga svjetonazora svjedokom složenoga principa dualnosti (dvojnosti) koji čini samu bit indoeuropskoga i praslavenskoga bića. U skladu je s tim i Pitagorina opaska o broju dva kojim se najavljuje značenje i postojanje prve suprotnosti u pojavnom svijetu (Germ 2003: 22).

Glagoljično slovo *b* svojim bi trima okomitim linijama odražavalo simboličku motivaciju cjelovitoga Boga (Sveboga) u trima božanskim osobama, a dvije vodoravne, što je i važnije za ostvarivanje simboličkih sveza s brojevnim vrijednošću, označavale bi dvostruku Kristovu narav (božansku i čovječnu). Leksičko ime slova *b* – *buky* – označuje slovo kao znak, ali i riječ, knjigu²⁴ te, u simboličkom smislu, Boga kao Drugu Božansku Osobu, Logos. Zanimljivo je da su Slaveni slovo *b* preuzeli od hebrejskoga slova BET (kuća, labirint) i grčkoga BETA, ali su mu izmijenili vizualni oblik kao i glasovnu vrijednost (Grci su ga naime izgovarali kao *v* u vrijeme Bizantskoga Carstva: *Vizant*, *Vitliom* i sl.) (Germ 2003: 2223; Bentley 2008: 86–101; Horvat 2009: 188; Sacks 2003: 66–69). Ne čudi stoga što je i Crnorizac Hrabar u polemičkom traktatu *O pismenima* upozorio: *No kako možete se (pisati) dobrê grěčьskymi pismeny. b(og)ь, ili životь, ili 3êlo, ili c(ь)rkovь, ili čaanie, ili širôta, ili jadь, ili odu, ili junostь, ili ozykь i inaa podobnaa simь? No kako se može dobro pisati grčkim pismenima Bog, ili životь, ili dzêlo (= vrlo), ili čajanje (= čekanje), ili širota (= širina), ili jadь (= jelo, otrov), ili junostь (= mladost), ili ozykь (= jezik), i druge na njih nalik?* (Damjanović 2004: 166). Koliko je važan ovaj glas, a onda i grafemski njegov ekvivalent, bio (i ostao)

²³ Riječ je o krajnje apstrahiranom prikazu ribe koja simbolizira Krista prema tome što pet slova od kojih je sastavljena grčka riječ *ikhthys* (riba) tvore monogram od početnih slova grčkih riječi koje u prijevodu znače: *Isus Krist, Sin Božji, Spasitelj*. Usp. Badurina (ur.) 2000: 540.

²⁴ U glagoljaškim su se početnicama slova usvajala sricanjem srokovia (kombinacijom suglasnika i samoglasnika) koje bi učitelj zapisivao na ploči, a učenici potom „bubali“: ba, be, bi, bo, bu. U tom je smislu pojam *bubati* do danas zadržao značenje *učiti napamet*, a leksičko ime slova *b* *buky* i danas opstaje u sintagmi *očitati (kome) bukvicu*.

za Slavene svjedoči (još u 10. stoljeću) činjenica da najvažniju riječ (Bog) ne bi(smo) mogli izgovoriti i zapisati da nije glasa i slova *b*.

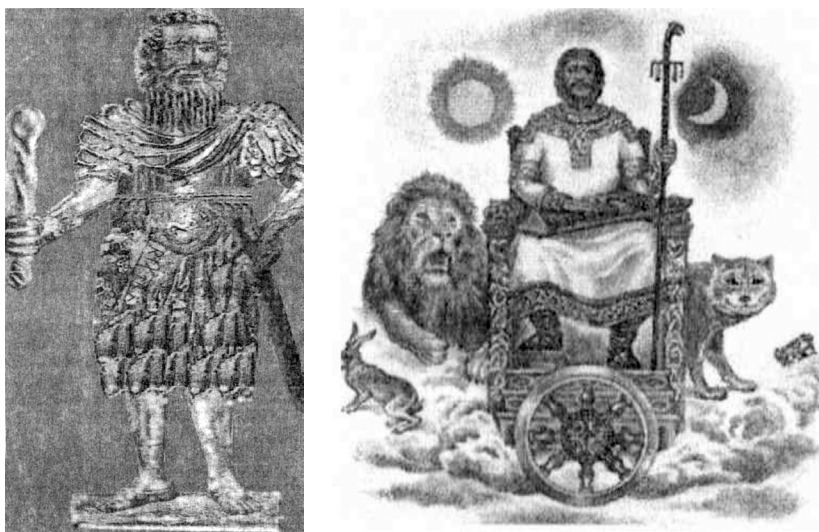
Vrijedi pogledati koji su izvanjezični principi dvojnosti/dualnosti ostavili traga u oblikovanju glagoljičnoga slova *buky*, njegovoj brojevnoj vrijednosti i simbolici koju nosi (a koja je istovremeno upisana i u njegovo leksičko ime).

Princip dualnosti osobito je znakovit u prikazu dvaju velikih bogova protoslavenskoga panteona, Peruna i Velesa. Njih su dvojica suprotni jedan drugomu u gotovo svakom pogledu, a opet ih nije moguće razumjeti u izdvojenom tumačenju. Perun je nebeski bog groma (gromovnik) i munje, vatrene i suhog, koji vlada živim svijetom iz svoje utvrde visoko iznad, na najvišoj grani Svjetskoga drveta. Veles je podzemni bog povezan s vodom, zemljom i vlagom, kralj podzemlja, koji vlada carstvom mrtvih iz korijenja Svjetskoga drveta.

Perun i Veles (Slika 6.) smatraju se izvornim slavenskim božanstvima, a obilje etnografske, lingvističke i povijesne građe potvrđuje tragove njihova štovanja kod svih triju slavenskih grana. U Hrvatskoj o poznavanju Peruna svjedoče imena gora, vrhunaca, padina i potoka (brdo Perun nad Žrnovnicom, brdo Perun nad Mošćenicama, Perun na Učki, Perun, Perunić, Perunsko na Mosoru, Perunac kod Pazina u Istri itd.)²⁵. Smatra se da je oblik Veles općebaltoslavenski i bliži indoeuropskom izvoru od oblika Volos (Leger 1904: 49; Belaj 1998: 65).

Perun i Veles dva su praslavenska boga čiji se međuodnos može rekonstruirati. Pokazalo se da stoje na suprotnim stranama i da je između njih vladala nekakva napetost. Perun gromovnik tako se sučeljavao s Velesom koji se skrivao u predjelima tla i vode. *Gromovnik* i *Onaj iz vode* imaju i kršćanske supstitute u Svetom Iliji i Vragu (Đavlu). Kršćanska interpretacija (o)lako je izjednačila Velesa s Vragom, ali to ne smije zvesti i prenijeti opreku dobro – zlo na praslavenska tumačenja. Oba su praslavenska boga čovjeku bila opasna, ali i prijeko potrebna. Osim toga, jedan bez drugoga gube smisao postojanja i djelovanja. Radoslav Katičić ističe: *To što Perun ubija Velesa kad se popne na goru i tako na svijetu uspostavlja red još ne znači da je Perun dobar, a Veles zao. Veles je, napokon, zaštitnik blaga, darovatelj dobrobiti, a Perun opet bjesni u olujama i ljudima je smrtno opasan. Ako Veles uskrati blago i dobrobit, zadrži vode, može ga Perun udarom svoje zlatne strijele dovesti u red, osloboditi kišu. Ako se stočji bog okrene protiv stoke i ugrozi ju kao ljuta zvijer medvjed, može ju bog gromovnik zaštititi od njega* (Katičić 2008: 149).

²⁵ Još u 18. stoljeću, kako svjedoče povijesni izvori, na području Bosanske ili Đakovačke te u slavonskom dijelu Pečuške biskupije Hrvati katolici četvrtkom su običavali slaviti Perunov dan (Jupiterov dan – Dies Iovis). O praznovjermom slavljenju Perunova dana saznaje se iz pisma Emerika Kritovića, generalnoga vikara pečuškoga biskupa Jurja Klima, od 10. kolovoza 1762. godine (Dević – Zefiq 2006: 61).

Slika 6. Perun i Veles

Za vrijeme procesa inkubiranja i rađanja prvoga slavenskog književnog jezika i pisma najbolje posvjedočenje dualnoga principa jesu Sveta Braća – Konstantin Ćiril i Metod (Slika 7.). Braća simboliziraju jednakovrijednu, podvojenju, harmonično usklađenu moć koja je imala postati presudnim čimbenikom u oblikovanju slavenskoga jezika (postojanje gramatičke kategorije dvojine koja se osipa već u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku²⁶) i pisma [princip dvojnosti/parnosti u uporabi geometrijskih oblika i njihovoj kombinaciji prilikom oblikovanja glagoljičnih slova, udvostručivanje osnovnih slovnih linija prilikom oblikovanja glagoljičnih inicijala (Žagar 2007: 399)]. Treba napomenuti i kako Ćirila i Metoda u 19. stoljeću Petar Preradović naziva SLAVENSKIM DIOSKURIMA u istoimenoj pjesničkoj prigodnici povodom prve velike ćirilometodske obljetnice 1863. godine (tisućnica velikomoravske misije)²⁷, a prema grčkom mitu o braći, nerazdvojnim blizancima, Kastoru i Poluksu. Ne čudi stoga što u 7. glavi Žitja Metodova iz 12. stoljeća Braća postaju ujarmljenicima²⁸ koji su, orući istu brazdu, obuhvaćeni

²⁶ I to najprije slobodna dvojina kojom se označuju parnosimetrični odnosi (predmeti od dvaju dijelova ili dijelovi tijela). Usp. Kuzmić 2007: 287-302; Ceković – Eterović 2012: 143-156.

²⁷ Petar Preradović, *Slovjenski dioskuri*, 1863., Album Franje Račkoga o prvoj velikoj ćirilometodskoj obljetnici. Zbog njihova grčkoga podrijetla Preradović u njima vidi Zeusove i Ledine sinove blizance Kastora i Poluksa (Polieduka), polubogove iz grčke mitologije koji su simbol oličenja bratske ljubavi i nerazdvojne povezanosti između dvojice ljudi. Vidi: Lukić 2009: 95.

²⁸ *Soprogъ*, -a m. – sprega, zaprega, jaram. Prema: Damjanović i dr. 2004: 266. Staroslavenska riječ *soprogъ* dolazi od grčke riječi *synzygos*, odnosno *homozyges*, a doslovno označava

zajedničkim poslom – jednom misijom. Prema Žitju Metodovu Konstantin Ćiril na samrti u Rimu 869. godine govori svome bratu: *Evo, brate, obojica smo ujarmljenici, orući jednu brazdu. I ja padam na lijesi, svoj dan dovršavam. A ti voliš veoma Goru, no nemoj radi Gore ostaviti svoje naučavanje, jer upravo njime možeš biti spašen.* (Bratulić 1998: 102–103). Valja odmah napomenuti da glagoljično slovo *īže*, polazišni okvir za interpretaciju prema božanskom tetrakisu, u svojoj likovnosti podsjeća na jaram za par volova.

Slika 7. Sveta Braća – Konstantin Filozof i Metod

Vêdê, broj tri

Glagoljično slovo *vêdê* ima brojevnju vrijednost tri čijim se likovnim ekvivalentom drži trokut. Riječ je o broju čija su simbolička značenja raznovrsna, ali se mogu okupiti oko temeljnih pojmova dovršenosti, zaokruženosti, rasta i napretka. Prema pitagorejcima tri točke tvore trokut koji je ishodište za oblikovanje svih drugih geometrijskih likova, prvi geometrijski lik, stoga trojka označuje stvaralački, kozmički duh koji oblikuje svemir; savršenstvo,

---

jaram volova dok metaforički upućuje na pridruženost zajedničkom djelovanju, poslu (vući jednu brazdu). Josip Bratulić u prijevodu Žitja Metodova riječju *ujarmljenik* zamjenjuje izvornu riječ *спрорѣѣ* upravo da bi naglasio obuzetost Braće zajedničkom misijom – Slavenskom – koja je započela 863. godine. Prema: Bratulić 1998: 102-103.

zaokruženost, plodnost, rast i napredak. Platon pak ističe kako trojka označava misaonu predodžbu (Germ 2003: 28–33), a sve će se raznovrsne simbolike broja tri i njegova geometrijskoga ekvivalenta, iscrpiti i duboko ispreplesti u tumačenju triju kodova glagoljičnoga slova *v* – njegove brojne vrijednosti, leksičkoga imena i likovnosti.

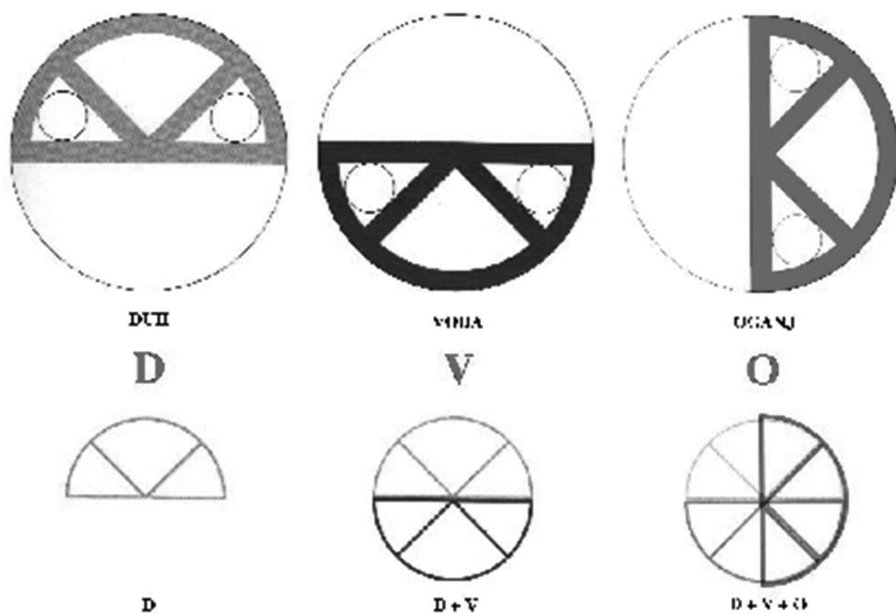
Leksičko ime glagoljičkoga slova *v* – *vêdê* – dolazi od staroslavenškoga glagola *vêdêti*²⁹, a simbolizira znanje. I *Vede*, staroindijske svete knjige sa zapisanim hinduističkim tekstovima, u prijevodu upućuju na *znanje* (i *vječnost*). One su se stoljećima prenosile usmenom predajom sve dok nisu konačno redigirane koncem 6. stoljeća prije Krista. *Vede* su sastavljene na vedskom sanskrtu, arhaičnijem obliku sanskrta, što iznova podjeća na polazišni kriterij analize – potragu za genetski srodnim predajama i običajima koji uporište pronalaze u zajedničkom indoeuropskom prajeziku i (pra)kulturi.³⁰

Likovnost (vanjska pojavnost) slova *v*, osobito protoglagoljičnoga koje se daje smjestiti u Jončevljevi model rozete, odlikuje se dvama kružićima (u uglatoj glagoljici preoblikovanim u pravokutne strukture) koji zauzimaju donju polovicu rozete/projektinoga polja za upisivanje glagoljičnih slova simbolizirajući tako vodu kako ju je u početku Bog stvorio. Marica Čunčić naglašava kako se u simetričan odnos mogu dovesti slova *vêdê* i *dobré* na temelju odnosa između *vjere* i *dobra*. Simbolika iskazana njihovim leksičkim imenima osnažuje se znakovitošću njihova likovnoga oblikovanja (zrcalno simetričan odnos gradbenih elemenata slova – dvaju kružića) i pozicioniranja u Jončevljevo projektin polje. S obzirom na to da je riječ o krugu koji najprije simbolizira Kristov monogram okomitim promjerom koji stoji za slovo *I*, inicijal imena Isus – (grč. Iesos), i dvama dijagonalnim promjerima koji predstavljaju slovo *H* (*X*) za grčki oblik imena Krist – Hristos – Pomazanik,

²⁹ *Vêdêti* – znati, poznavati, biti svjestan čega. *Vidêti* – vidjeti, gledati. Prema: Damjanović i dr. 2004: 57, 38. *Vjedjeti* – znati, riječ koja se potvrđuje u mnogim slavenskim jezicima (staroslavenski, poljski, češki, slovenski); *vidjeti* – riječ koja se također potvrđuje u mnogim slavenskim jezicima. Od praindoeuropskoga korijena *weid- razvila su se oba (staro)slavenska glagola *vêdêti* i *vidêti*. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio XX, JAZU, Zagreb, 1971-1972., str. 814; dio XXI, JAZU, Zagreb, 1973-1974., str. 51. Usp. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga treća, JAZU, Zagreb, 1973., str. 574-575. Rječničke potvrde govore u prilog činjenici da su se značenja dvaju glagola duboko ispreplela oprimjerujući tako proces taloženja i preoblike praznačenja. *Znati*, u transcendentnom smislu, ujedno znači i *vidjeti* istinu, biti u sveznanju, biti dionikom svjetlosne spoznaje (prosvijećenosti). O tom svjedoče i riječi izvedene iz istoga korijena (*vješ*, *vještina*, *vještak*, *vještica*) kojima je danas teško providjeti u osnovno značenje.

³⁰ Indoeuropska jezična porodica, kojoj pripadaju svi slavenski jezici s praslavenskim (neposvjedočenim) i staroslavenskim (posvjedočenim književnim jezikom), najbolje je proučena jezična porodica na svijetu, a pritom se misli i na rekonstrukcije praindoeuropske domovine i kulture. Vidi: Kapović 2008: 17-18.

valja protumačiti simbolizam smještanja svakoga slova u isto projektno polje. Tako bi upisana slova *d*, *v*, *o* simbolizirala prvi dan stvaranja svijeta: Duh Božji (*dobré*) koji lebdi nad vodama (*vědě*) te ognjenu svjetlost (*onъ*) (Slika 8.) (Čunčić, 2003: 96–97).

Slika 8. Treći dan stvaranja svijeta (s)likom i znakom

Iznimna i raznovrsna simboličnost broja tri priskrbila je njegovom geometrijskom reperezentantu (trokutu) poziciju jednoga od temeljnih gradbenih elemenata svih glagoljičnih slova. Marica Čunčić u tom smislu ističe trokutastu morfologiju prvotnih glagoljičnih slova i trokutasti normativ (Čunčić 2003: 94). Navedene će spoznaje osnažiti tvrdnju o posebnom i nadahnutom stvaranju glagoljske azbuke, Konstantinovoј razvijenoј svijesti o potencijalu pojedinih geometrijskih oblika i u njima duboko nataloženih simboličkih značenja. Produhovljen i naobražen autor glagoljice morao je jako dobro poznavati simboliku i repetitivan karakter trojnoga principa u srodnim (i kontaktnim) mitološkim predajama, religijama i kulturama. Riječ je uostalom o jednom od temeljnih motiva (i principa oblikovanja) narodnih pripovijesti, bajki i legendi. Neupitna je ukorijenjenost simbolizma broja tri u svjetskim mitologijama i religijama jer trojni vid boga ili božice najbolje predstavlja njegovu dovršenost i savršenost. Od egipatskoga i grčkoga panteona preko praslavenskih predaja pa sve do kršćanstva trojna je priroda božanstava nezaobilazna. Izdvojit će se tek tri Harite, pratilje Apolona i Afrodite, tri Moire, sudenice, i Erinije, božice osvete, iz grčke mitologije (Germ 2003: 28–30).

Njima se pridružuje trojnost iz praslavenske mitologije. Jedna od tablica *Velesove knjige* (*Vles knjiga* ili *Izenbekova daščica*) bilježi kako su se Slaveni klanjali Velikom Triglavu: *Molimo se i klanjamo se Prvom Triglavu i njemu veliku slavu pojemo* (Miroљubov – Asov 2004: 21). Riječ je trojstvu bogova Svaroga, prvotnoga boga, početka, prauzroka svega postojećega, Peruna, sina Svarogova koji oživljava pojavno, postojeće i pokreće svijet, i Sve(to)vida, boga koji je spoznao zvjezdanu mudrost i u kojem se istovremeno ogledaju i Svarog i Perun (Miroљubov – Asov 2004: 24–26).

Simbolika broja tri razvidna je u slavenškoј mitologiji i vjerovanjem u vile Sudenice (Slika 9.). Smatra se da je riječ o vidu na koji se Božica Majka može ukazati čovjeku kako bi mu prorekla sudbinu. Stari Slaveni obično su

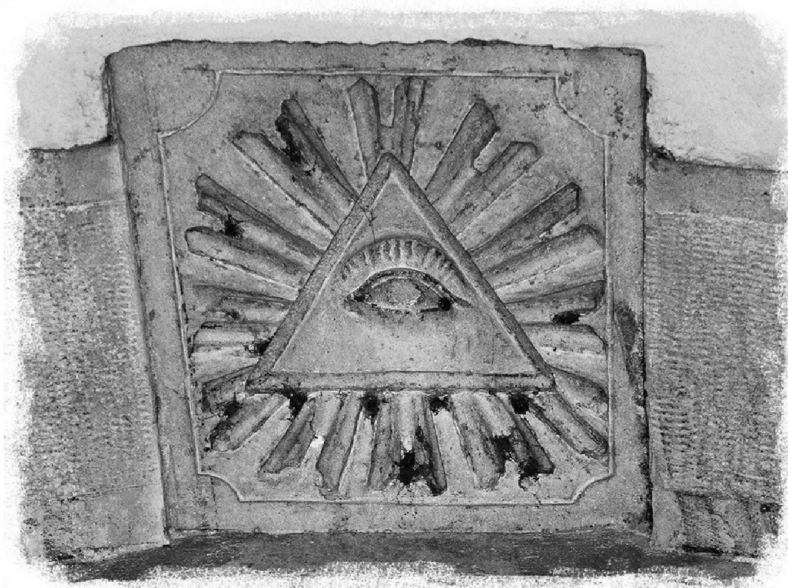

Slika 9. Vile Sudenice

ih zvali Suđenicama, Rođenicama ili Rožanicama. Vjerovali su da Suđenice u trima noćima nakon djetetova rođenja dolaze da mu odrede sudbinu. Dvije od njih bile su dobre i donosile bi djetetu sreću, ali treća je bila namrštena, namrgođena i podmukla. Budući da su mogle i nađiti djetetu, ukućani su za njih ostavljali na stolu kruh, maslo, sir, med i vino da bi ih udobrovoljili. Najviše su voljele polumračna, zadimljena kućna ognjišta. Jasna Horvat napominje i kako ih Svarog stvara iz triju leptira: *Leptirice Rođenice, Ti ćeš život novi dati, Sreća će ga darovati, a Zlosreća će odrediti, kad će zemlju napustiti* (Horvat 2005: 15).³¹

Broj tri u kršćanstvu je vezan uz motiv Kristova uskrsnuća trećega dana te uz Sveto Trojstvo i plodnu snagu trojice Noinih sinova koji su nakon potopa obnovili ljudski rod. Sveto Trojstvo Oca, Sina i Duha Svetoga iznova ukazuje na dovršenu, savršenu božansku prirodu koja se ogleda i u praslavenskom trojstvu *Svarog – Perun – Sve(to)vid*. Riječ je o jedinstvu Boga Oca (Sveboga, vrhovnoga Boga), Druge Božanske Osobe (Logosa, Isusa Krista) i Duha Svetoga. Kršćanska ikonografija iscrpljuje sva istaknuta značenja u simbolizmu *Božjega oka* (trokuta s okom) (Slika 10.) koje je okruženo sunčevim zrakama te ukazuje na božju sveprisutnost i svevidljivost, dovršenost i cjelovitost opisanu Svetim Trojstvom – Ocem, Sinom i Duhom Svetim.

Slika 10. Božje oko

³¹ Usp. Nemet 1929: 163-183.

To će reći da je trostrukom prirodom glagoljičnoga slova *vêdê* (brojevnom, imenskom i (s)likovnom) obuhvaćena, u duhu dovršene spoznaje i stvaranja, simbolika prepoznata u (tripartitivnim) kodovima prvih dvaju slova glagoljske azbuke – slova *azъ* (krug – jedno – Bog Otac) i *buky* (božanska i čovječna priroda Druge Božanske Osobe, Isusa Krista).

Glagoljō, broj četiri

Prije nego otpočne iscrpno tumačenje simbolike brojevne vrijednosti glagoljičnoga slova *glagoljō*/broja četiri, valja upozoriti na osobitosti njegova oblika i leksičkoga imena. Glagoljično slovo *g* svojim oblikom upućuje na dvije zatvorene cjeline što s jedne strane podsjećaju na čovjekovu usnu šupljinu, a s druge na zemljište s rupama pa su simbolom gmizavaca koji se kriju u rupama. Leksičko mu je ime *glagoljō* – 1. lice jednine prezenta glagola *glagoljati* pri čem se ističe sročnost s leksičkim imenom slova *a* (*azъ*) – *azъ glagoljō* (*ja govorim*). U skladu je to sa starim shvaćanjem staroslavenske riječi *jęзыкъ* (starohrvatske *jazik/jezik*) kao jezika kojim se govori, ali i naroda jer se jezikom narod međusobno prepoznaje, sporazumijeva i sebe shvaća kao identitet, posebnost različit od drugih, a osobito u slavenskih naroda koji se poimaju *jezičnim nacijama*³². Oni koji ne govore za Slavene su morali biti *nijemci*, a odatle i ime Nijemci u svim slavenskim jezicima za narod čiji jezik nisu razumjeli. Nijemci pak sebe nazivaju *Detusche* (*Dojče*), riječju koja označava pleme, narod, pripadnost. Od riječi za narod u njemačkom jeziku (*Detusche, Teutsche*) dolazi pak hrvatski pridjev *tuđ*. Vrijedi apstrahirati princip nazivlja u kontaktnih naroda prema zaključku kako *svi koji govore ili glagoljaju pripadaju jednom narodu*. Od glagola *glagoljati* uobličen je naposljetku i naziv za prvu slavensku azbuku – glagoljicu. Prvi je put taj naziv zasvjedočen u talijanskom pismu Franje Glavinića rimskoj Propagandi 11. siječnja 1626. godine. Preostaje zaključiti kako je naziv za pismo izveden iz glagola koji je istovremeno i leksičkim imenom za četvrto slovo azbuke i koji, uz izvorno *govorenje*, označuje i obavljanje liturgije na staroslavenskom jeziku (Bratulić 2009: 10–11).

Brojevna je vrijednost slova *g* četiri, njegov je geometrijski ekvivalent kvadrat (četvorina) koji s punim opravdanjem, kako će pokazati razvedeno tumačenje simbolike, postaje jednim od temeljnih gradbenih elemenata glagoljičnih slova. Četvorka simbolizira uravnoteženost i skladnost svijeta, njegovu prostornu i vremensku uređenost, ali i čvrstoću, red, zakonitosti koje

³² Termin se veže uz mađarskoga povjesničara, sociologa i filozofa Istvana Biba.

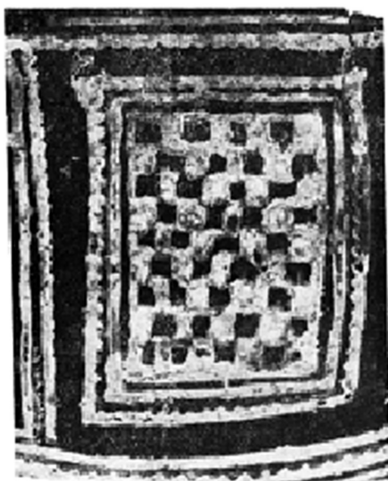
vladaju svijetom. Kvadrat/četvorina simbol je Zemlje (četiri strane svijeta: sjever, istok, zapad, jug; četiri dimenzije: visina, dubina, duljina, širina; četiri skupine zodijskih znakova: vatreni, vodeni, zemljani, zračni; četiri strane neba; četiri glavna vjetra; četiri osnovna elementa: vatra, voda, zemlja, zrak; četiri životna ciklusa čovjeka: djetinjstvo, mladost, zrelost, starost; četiri godišnja doba: proljeće, ljeto, jesen, zima), konačnosti, stalnosti (statičnosti) i stabilnosti (Germ 2003: 34–39; Bentley 2008: 170–178). I frazemske konstrukcije svjedoče o simbolici broja četiri čime se potvrđuje već istaknuta međuovisnost izvanjezične stvarnosti i jezika (i pisma). Nives Opačić ističe kako je brojem četiri protkana čovjekova priroda što se ogleda u frazemima: *biti u svoja četiri zida/ zatvoriti se u svoja četiri zida, dići sve četiri u zrak, imati glavu za četiri noge, dva i dva su četiri, držati sva četiri ugla kuće, razgovarati u četiri oka* (Opačić 2011: 1).

Od presudne je važnosti znati kako se na temelju opisane simbolike prvoga i četvrtoga slova glagoljske azbuke, s poznatim pristupom svakom glagoljičnom slovu kao trostrukom kodu (s naglaskom na ekstrakciju geometrijskoga praoblika i njegovu brojevnju vrijednost), prepoznaje pitagorejski princip tetrakisa koji zbrajanjem prvih četiriju brojeva dolazi do savršenoga broja – simbola punine, zaokruženosti u kojem se jednako ogleda monada (svebog), dijada (Logos, stvaranje), trijada (božanska punina i oblikovanje svemira) i tetrada (stvarno uobličenje materijalnoga, zemaljskoga). Ekstrakcijom praoblika i tumačenjem simbolike, promatranjem projektnoga polja za izlučivanje glagoljičnih slova postaje razvidno da se upisivanjem križa (oblik, likovnost slova *azъ*/broja jedan) u kvadrat (oblik, likovnost slova *glagoljq*/broja četiri) taj kvadrat dalje dijeli na četiri manja kvadrata, čime se iscrpno prodire u princip božanskoga tetrakisa. Jednako tako moguće je istaknuti vezu između glagoljičnoga slova *č* leksičkoga imena *čръвъ* i hrvatskoga latiničnoga slova *č* (*če*) koje je zauzelo znakovito četvrto mjesto u abecednom poretku. Tomu može biti tako stoga što leksičko ime glagoljičnoga slova metaforički označuje čovjeka – crva – i to u srednjovjekovnom shvaćanju odnosa *čovjek – Bog* pri kojem se ističe čovjekova grešnost, smrtnost, kvarnost. Uspostavljanje istaknutih sveza moguće je tek ako se poznaje simbolika brojevnju vrijednosti slova *čръвъ* (broja četiri) koja upućuje na materijalno, pojavno, zemaljsko i, dakako, na fizičku i duhovnu prirodu čovjeka.

Ekstrakcija (pra)oblika četvorine, razloženo tumačenje njegove simbolike koja je, kako je već istaknuto, upisana u prirodu glagoljskoga pisma iznova svjedoči o motiviranim vezama između praindoeuropske, praslavenske, (staro)slavenske i hrvatske – kršćanske – duhovne i materijalne kulture. Svega je nekoliko primjera dovoljno kako bi se potvrdila repetitivna priroda morfologije i simbolike tetrade. O dubokoj i davnoj ukorijenjenosti simbolike

broja četiri na našim prostorima svjedoče kvadratna šahovska polja posvjedočena u vučedolskoj kulturi jednako kao i u srednjovjekovnoj crkvi Svete Lucije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku. Osim toga, zanimljiv je opis atributa jednoga od vrhovnih praslavenskih bogova (koji počiva na principu tetrade) kao i zoomorfnih atributa četiriju (kršćanskih) evanđelista objedinjenih pod nazivom tetramorfi.

U vučedolskoj kulturi, koja je trajala od oko 3000. do 2200. godina prije Krista, bogato je i raznoliko obrađen motiv šahovskih polja. Vučedolska šahovnica koja je stara 4800 godina samo je jedan od primjera povezanosti raznih kombinacija kvadrata i četverokuta (koji se i zovu „šahovnicama“), a koristila se, kao i razni drugi modeli šahovnica (npr. pomoću točaka, izduženim poljima) za prikazivanje raznih matematičkih izračuna. Razvoj vučedolske kulture na vrlo je visokoj razini jer je poznato da su Vučedolci šahovnicu upotrebljavali kao praktičnu tablicu množenja i kao upotrebni kalendar, odnosno ona im je služila u svakodnevnom životu (računanje vremena, poljoprivreda, stočarstvo, metalurgijska i graditeljska djelatnost). Važno je naglasiti da su i u vrijeme vučedolske kulture bila posebno važna tri simbola: kvadrat, trokut i pravokutnik. Iako se na keramici Vučedolaca prikazuju šahovnice s raznim brojem polja, točaka ili nekih drugih oznaka unutar polja, čini se da je najvažniju ulogu mogla imati šahovnica s *8x9 polja* (Slika 11.). Vučedolska šahovnica bila je svojevrstan simbol, ali je od toga i više važna njezina mnogostruka i različita upotreba (Jurić – Petričević – Đikić 2002: 953–969).

Slika 11. Vučedolska šahovnica s 8x9 polja

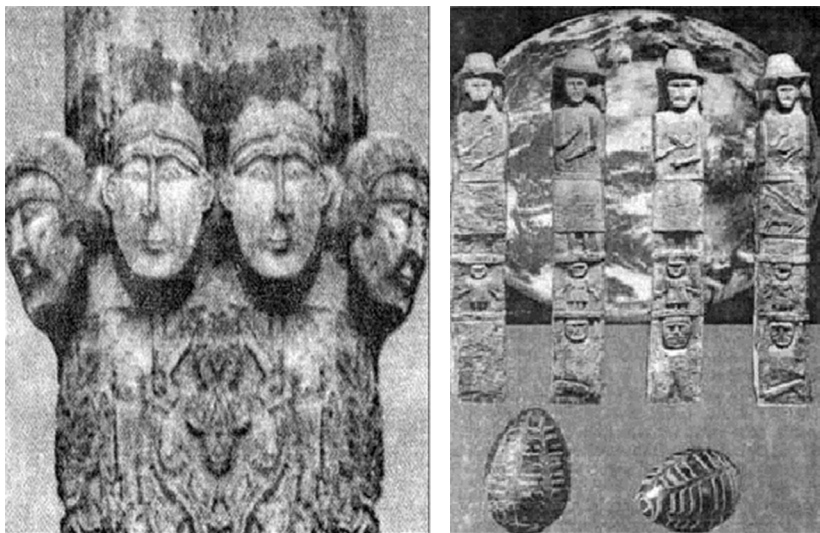
Zapunjujuće sličan signum kvadrata, reljef kvadratnoga šahovskog polja pronađen je u crkvi Svete Lucije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku (Slika 12.). Valja podsjetiti da je u istoj crkvi pronađen *dragi kamen* hrvatskoga jezika – svjedok hrvatske pismenosti, jezika, književnosti i kulturnoga identiteta uopće – glagoljskim slovima prijelaznoga (formativnoga) tipa i hrvatskostaroslavenskim jezikom pisana Bašćanska ploča s početka 12. stoljeća. Frane Paro poziva se na signum kvadrata u crkvi Svete Lucije prilikom opisivanja hipoteze o nastanku protoglagoljice. Autor polazi od prepostavke da je Konstantin Filozof sustav glagoljskih pismena zasnovao na ideji tetrade – na kvadratnom projektnom polju – simbolu četiriju Evanđelja (Paro 2006/2007: 421–438).

**Slika 12. Signum kvadrata u crkvi Sv. Lucije
u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku**

Valja istaknuti da ponovljiv karakter izlučenoga praoblika četvorine – šahovnice (i njezine simbolike) – posvjedočen materijalnim ostacima indoeuropskoga kulturnog sloja (Vučedolska šahovnica) kao i kršćanskoga (crkva Sv. Lucije na otoku Krku) na istom prostoru govori u prilog odabiranju šahovnice za simbol hrvatske državnosti. Melina Lučić ističe da je popularno šahirano polje (crveno-bijele (srebrne) četvorine) postankom bitno starije, no da javna uporaba šahovnice u smislu simbola koji označuje državu datira iz godine 1495. Natpis „REGNI SIGILLUM“ i četvorine na jednom od pečata s povelje koja svjedoči o izboru Ferdinanda T. Habsburškoga za hrvatskoga kralja 1527. diplomatska su sankcija toga znaka hrvatske državnosti. I premda su prikazi pojedinih hrvatskih zemaljskih grbova postankom stariji (primjerice elementi slavonskoga grba, polumjesec i zvijezda, kasnije kuna, ili dalmatinski grb koji se, čini se, još u 14. stoljeću rabio za prikazivanje cjelokupnoga hrvatskog prostora), šahovnica je uvijek imala iznimno mjesto – kako u heraldičkim rješenjima tako i u svijesti, povijesnome pamćenju hrvatskoga naroda (Lučić 2000: 214).

O znakovitosti tetrade svjedoče i atributi jednoga od vrhovnih bogova praslavenskoga panteona. Riječ je o Svevidu (poznat još i kao *Svantevid*, *Svetovid*, *Swiatowit*, *Sutvid*, *Vid*), četveroglavome bogu čije su glave gledale na četiri strane svijeta. Tako udruženih glava on može sve obuhvatiti pogledom pa mu je i ime Svevid. Bog je nebeskoga kruga, blagog je sunčanog svjetla koje oživiljuje prirodu, ljubimac oca Svaroga. Svevidov kip sastavljen je od triju dijelova: gornji dio predstavlja Nav (carstvo boga Svaroga, uzraslo na krošnji drveta) s bogovima, donji dio Bezdan s Črtom, a srednji dio svijet s ljudima (Miroljubov – Asov 2004: 26–28); Horvat 2005: 17–19). To će reći da Sve(to)vidovi atributi simbolično ukazuju na tetradu (uravnoteženost i skladnost svijeta, njegovu prostornu i vremensku uredenost) koja u sebi istovremeno objedinjuje monadu (Sveboga), dijadu (Logos, stvaranje) i trijadu (božanska punina i oblikovanje svemira), a prema principu božanskoga tetra-kisa. (Slika 13.)

Slika 13. Sve(to)vid

Tumačenje znakovitosti tetrade ima se do kraja iscrpiti u kršćanskim simbolima četiriju evanđelista – tetramorfima – nastalima na temelju viđenja proroka Ezekijela i Izaije. Biće s četirima licima što ga je u viđenju gledao Izaija počinje se u 8. stoljeću, na temelju Apokalipse, dijeliti pa se atributi raspodjeljuju među evanđelistima s obzirom na ideološka tumačenja. Matejev atribut tako postaje krilati čovjek (anđeo), Markov krilati lav, Lukin krilati vol, a Ivanov (krilati) orao (Badurina (ur.) 2000: 596) (Slika 14.). Crkva Sv. Lucije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku čuva uspomenu i na ovu

simboliku tetrade. Na njezinu je pročelju romanički zvonik kroz koji se ulazi u crkvu. Zvonik je sagradio *Andrija iz Krka* u 13. stoljeću i na njem je sačuvan i njegov natpis (*MAISTER ANDREAS ME FECIT*). Nekada je zvonik bio viši, ali ga je prilikom obnove 1863. krčki biskup Ivan Vitezić dao sniziti za jedan kat. Tada je na uglovima ugrađena i kamena plastika sa zoomorfnim atributima četiriju evanđelista (krilati lav, vol, čovjek (anđeo), orao).

Slika 14. Tetramorfi četiriju evanđelista

Potraživanje materijalnih svjedoka indoeuropske, praslavske i kršćanske (u ovom slučaju srednjovjekovne hrvatskoglagoljske) kulture koji svjedoče o složenoj simbolici broja četiri i njegovu geometrijskom liku (četvorini) – temeljnom gradbenom elementu glagoljičnih slova i brojevnoj vrijednosti četvrtoga slova glagoljske azbuke – opravdalo je, između ostalih, primjenu principa božanskoga tetrakisa u tumačenju tripartitivne prirode glagoljičnih slova (pri čem se počinje i završava s glagoljičnim slovom *īže*/ brojem deset koji je simbol punine, savršenosti, izvorne vjere, stvaranja i spašenja). Tetrada je prožeta monadom, dijadom i trijadom što posredno potvrđuje

mogućnost upisivanja križa (oblik, likovnost slova *azъ*/broja jedan) u kvadrat (oblik, likovnost slova *glagoljъ*/broja četiri).

Punina tetrakisa – *īže*, broj deset

Ekstrakcija je geometrijskih praoblika (ekvivalentnih brojevnoj vrijednosti i njezinoj simbolici) na kojima počivaju prva četiri slova/broja glagoljske azbuke (ali i glagoljski pismovni sustav u cjelini) potvrdila princip tetrakisa koji se isrcpljuje u vrhovnom broju deset, simbolu punine u kojem se ogleda monada (svebog, *azъ*), dijada (Logos, stvaranje, *buky*), trijada (božanska punina i oblikovanje svemira, *vêdê*) i tetrađa (stvarno uobličenje materijalnoga, zemaljskoga, *glagoljъ*), odnosno u slovu *īže* čiji je oblik postao kombinacijom temeljnih (pra)oblika – kruga i trokuta.

Punina simbolike prvih četiriju slova/brojki glagoljske azbuke postiže se njihovim zbrajanjem i ogledanjem u slovu *īže*/broju deset, simbolu savršenstva i ključu univerzuma prema formuli $azъ + buky + vêdê + glagoljъ = iže/i$ ($1 + 2 + 3 + 4 = 10$) (Slika 15.).

Slika 15. $azъ + buky + vêdê + glagoljъ = iže/i$
 $1 + 2 + 3 + 4 = 10$

Snaga broja deset potencijalno živi u tetradi. Ne čudi stoga što su pitagorejci *tetrakis* zazivali kao najsnažniju zakletvu/molitvu: *Blagoslovi nas, božanski broju, ti koji si stvorio bogove i ljude. O, sveti, sveti, tetraktise, ti*

koji sadržiš korijen i izvor vječnog toka stvaranja. Jer božanski broj počinje čistim i dubokim jedinstvom i doseže sveto četiri; potom stvara majku svega, koja sve povezuje, prvorođenu, onu koja nikada ne skreće, koja se nikada ne zamara, sveto deset, koje drži ključ svih stvari (Germ 2003: 7075; Bentley 2008: 176–183).

Slovo *i*, leksičkoga imena *iže*³³, nosi brojevnju vrijednost deset. Izgleda poput jarma za par volova, a simbolika jarma za volove upućuje na sve one koji su obuhvaćeni zajedničkim poslom, jednom misijom. Sveta su Braća bila obuzeta velikomoravskom misijom pa u 7. glavi Žitja Metodova postaju *ujarmljenicima*. Ono se rabilo kao inicijal i verzalna ligatura, a u mladim (hrvatskostaroslavenskim) tekstovima predstavljalo je isključivo brojevnju vrijednost deset, što govori u prilog primjeni formule tetrakisa na tumačenje glagoljčnih slova/brojeva. Razvidno je, već pri prvom pogledu na azbučni glagoljski niz, postojanje dvaju grafema za glas *i*. Jedan je već predstavljen grafem *iže* s brojevnjom vrijednošću deset (*deseteračko/desetično i*), a drugi *i* s brojevnjom vrijednošću dvadeset (*dvadeseteračko/dvadesetično i*). Tomu je tako zbog osobite pojave alfabetske dvostrukosti slova za glasove „i“ i *o* koja je ponajviše odraz potrebe za čuvanjem brojevnoga sustava grčkoga alfabeta, ali i potrebe za lakšom transkripcijom grčkih imena. Zaključuje se da je u staroslavenskom glagoljskom azbučnom nizu sačuvan poseban status za slova *iže* i *otъ*, kojima se izgovorna vrijednost nije razlikovala od slova *i* i *onъ*, što pokazuje da alfabetski sastav ne odgovara nužno sustavu fonema u jeziku, ali su uvršteni u alfabet prema grčkom uzoru. Upravo se stoga *iže* u redakcijskim tekstovima rabi samo za označavanje brojevnje vrijednosti deset.

Slovo *iže*/broj deset u skladu je s prethodno istaknutim ispunjeno najснаžnijom simbolikom. Na razini vizualne pojavnosti ono je sazdan od kruga i trokuta, čime se želi ukazati na puninu, savršenstvo i cjelovitost božanstva (Boga Oca i Sina) te na veliku trijadu sjedinjenja neba, zemlje i čovjeka – Presveto Trojstvo. Deset je broj koji simbolički spaja sve prijašnje; simbol je u sebe zatvorene mnogostrukosti, zaokruženosti, sveopsežnosti i vječnosti; simbol je urednosti pojavnoga svijeta.

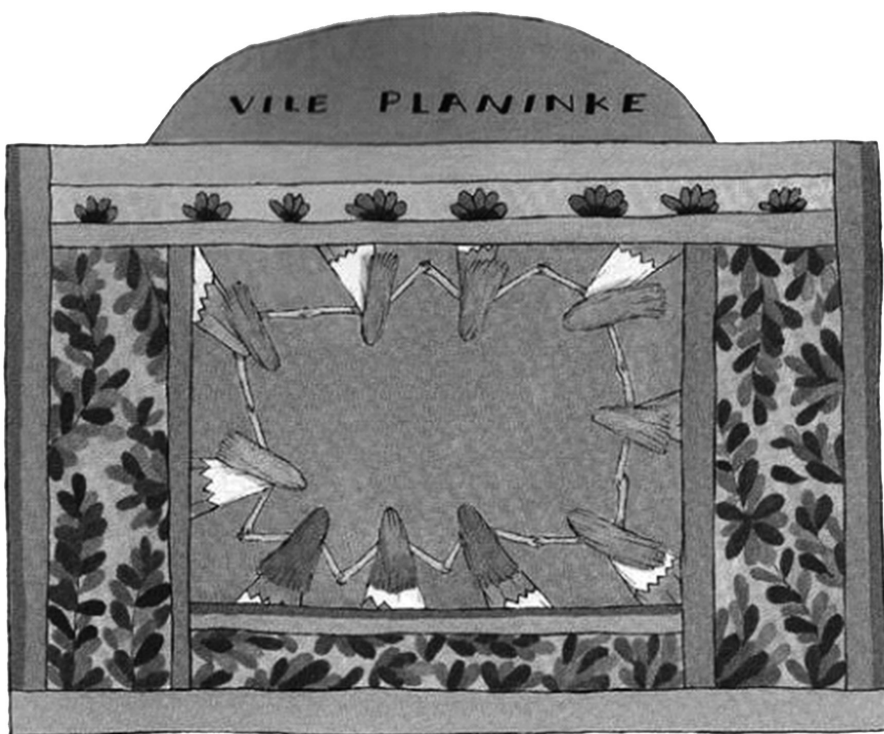
Njemu obrnuto recipročno jest slovo *s* leksičkoga imena *slovo* (simbol Druge Božanske Osobe, Isusa Krista – Logosa, Verbuma) koje je također sazdan od trokuta i kruga. Navedeno postaje još zanimljivijim promotri li se zapis imenske formule Isusa Krista donesen u običajnom postupku kraćenja *nomina sacra* (kontrakcija – sažimanje sredine riječi u skladu s Drugom božanskom zapovijedi: *Ne izusti imena Gospodina Boga svoga uzalud*). Ta je

³³ *Īže, êže, eže* – koji, koja, koje; tko; koji (koja, koje) god; što god. Odnosna (upitna i neodređena) zamjenica koja nastaje srastanjem anaforičke zamjenice *i* (jъ, ja, je) i čestice *že*. Prema: Damjanović i dr. 2004: 98.

formula sazdana od dvaju istaknutih slova (*i, slovo*) u jedinstvenom postupku sažimanja i simboličke intenzifikacije, značenjskoga opterećivanja. Ono se, između ostalih, potvrđuje i činjenicom da se rabi slovo *i* kojemu je brojeva vrijednost dvadeset, što znači da je riječ o udvostručenju broja deset.

Sveobuhvatnost broja deset u sebi spaja različite vrline i odličnosti svih brojeva, a osobito prvih četiriju. Prisutnost je njegove simbolike postojana u mijenama civilizacija i kultura pri čem izdvajamo one genetski srodne koje se jedne iz drugih rađaju, jedne drugima nadahnjuju i tragove kojih je Konstantin Filozof ovjekovječio glagoljskim pismom (indoeuropske, praslavenske, srednjovjekovne kršćanske – (staro)slavenske i, uže, hrvatske).

U praslavenskoj su mitologiji vile često okupljene u skupinama u kojima onako lijepe, mlade i zanosne nalikuju djeverušama. Premda svijet obično obilaze same, u kolu ih je najčešće deset (ili devet, a nikako manje od tri). Rijetko se može susresti kolo u kojem pleše dvanaest ili trinaest vila. Ponegdje, kao u *prekokupskoj Hrvatskoj*, vile igraju kolo u pol kola tako da svojim tijelima i pokretima predstavljaju mladi mjesec (Horvat 2005: 39). (Slika 16.)

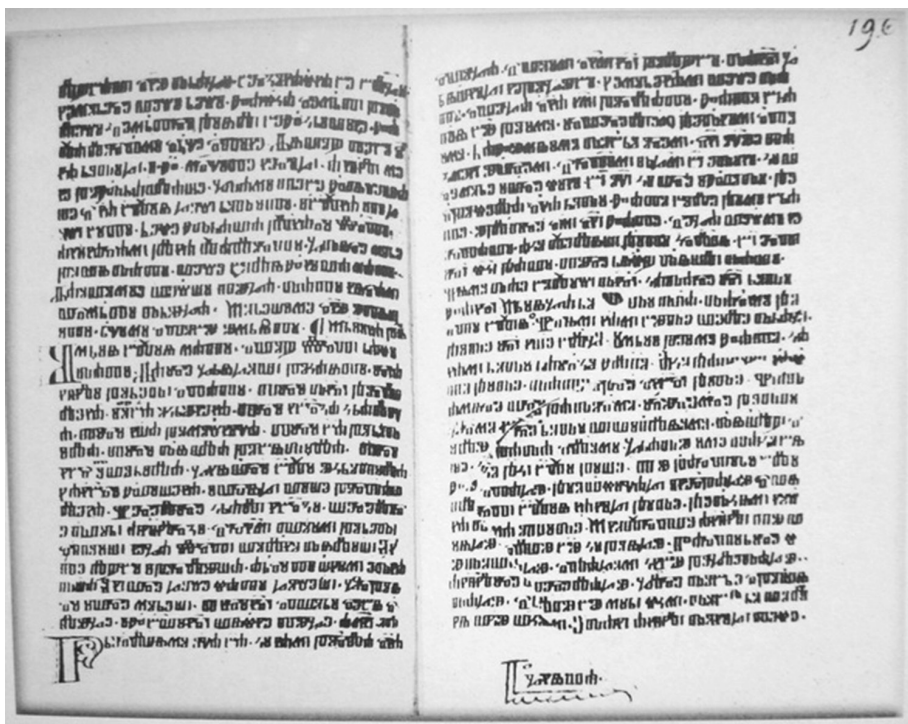
Slika 16. Vile planinke u kolu

Vrzino kolo mjesto je na Velebitu, iznad sela Vrzići, na kojem su se vile okupljale kako bi igrale svoje kolo. Đak koji je bio na *vrzinu kolu* naziva se *grabancijaš*, vile su mu sklone i dopuštaju mu da s njima vodi oblake za oluje i tuče. Grabancijaš je i po ostalom drukčiji od onih đaka koji nisu plesali po *vrzinu kolu*, a prepoznaje se po iskidanoj odjeći i iznimno učenoj glavi. Grabancijaš je izobrazbu stekao pohađajući dvanaest bogoslovnih škola i trinaestu – vilenjačku. Za grabancijaša se vjeruje kako je upućen u čarolije te da može promijeniti svoje obličje ili postati posve nevidljivim.

Simbolika broja deset živi i u hrvatskoglagoljskoj tradiciji što se vidi na primjeru Pariške pjesmarice koja je dio ustavnog glagoljicom pisanoga *Pariškoga zbornika* iz 1380. godine, a nalazi se na samom njegovu kraju. Riječ je o deset pjesama ukoliko se dijelovi pjesme *Proslavimo Oca Boga* shvate kao zasebna pjesma *Bog se rodi v Vitliomi: Pisan svetogo Jurja, Pisan od muki Hristovi (Nu mislimo ob tom danas), Marijina pisan (O Marija, Božja mati), Proslavimo Oca Boga, Bratja, bratja sprovodimo, Nad grobom (Tu mislimo, bratja, ča smo), Svit se konča, Mihaile preblaženi, Poj željno (Zač mi tužiš, duše), Bog se rodi v Vitliomi.*³⁴

Pjesme svjedoče o važnosti broja deset kao oblikovnoga principa najstarije hrvatske književnosti (što se dodatno osnažuje činjenicom da je deseterac stih koji je obilježio hrvatsku usmenu književnost). Važno je imati na umu da se neke od tih pjesama pjevaju do današnjih dana u hrvatskim krajevima te da su njihove varijante u različitim hrvatskim idiomima i pismima krunski svjedok o jedinstvu stare hrvatske književnosti, istom onom jedinstvu (i sveobuhvatnosti) o kojem svjedoči simbolika broja deset. Jedinstvo se potvrđuje i činjenicom da su odjeci anonimnoga hrvatskog srednjovjekovnog pjesništva, kojemu su prvi poznati zapisi u glagoljičnoj *Pariškoj pjesmarici* iz 1380. godine, zabilježeni u Marulićevim hrvatskim stihovima. (Slika 17.)

³⁴ Najstarija poznata hrvatska pjesmarica naziva se Pariškom jer je zapisana u Pariškom kodeksu iz pariške Nacionalne knjižnice (sign. Code slave 11). Kodeks je po svom sastavu *putna* redovnička ili svećenička knjiga koja sadrži kalendar s uskršnim tablicama, dijelove misala, brevijara i rituala, kojima se vlasnik mogao služiti u raznim prigodama svoga duhovničkoga poziva, a na samom mu je kraju pridodana zbirka duhovnih pjesama, poznata u znanosti kao najstarija ili prva hrvatska pjesmarica. Kodeks je vjerojatno nastao u nekom benediktinskom samostanu u Splitu ili njegovoj okolici godine 1380. Datacija kodeksa određena je prema kalendaru i uskršnim tablicama, a navedenoj je lokaciji i pripadnosti benediktinskom krugu najviše pridonijela jezična i sadržajna analiza navedene pjesmarice. Dragica Malić, *Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice u Marulićevim stihovima*, Colloquia Maruliana, sv. 20, br. 20, 2011., str. 75-102.

Slika 17. *Proslavimo Otca Boga* započinje u posljednjem retku lijevoga stupca *Pariške pjesmarice* iz 1380.

4. Zaključna razmatranja

Do trenutka dok nešto nije zapisano, ono ne postoji. Do trenutka dok se na kamenu, koži, pergameni, papirusu ne ureže barem jedan zarez, crtica, prikaz volovske glave ili nečeg drugog esencijalnoga, onaj kojemu je to bit kao da ne postoji. Sve što je “zapisano” u pamćenju pojedinca nestaje s njim s lica zemlje (Paro 1995: nema oznake stranice). Samo onaj narod koji je iza sebe ostavio pisane tragove postoji i u budućnosti. Slaveni, a onda i Hrvati, ne samo da imaju svoje pismo nego poznaju i tvorca toga pisma.³⁵

³⁵ Naravno, nije glagoljica jedino pismo slavenske (a onda i hrvatske) pismenosti. Ističe se da je hrvatska srednjovjekovna i rana novovjekovna kultura u svojoj biti tropismena (latinica, glagoljica, ćirilica/bosančica) i trojezična (latinski, staroslavenski / hrvatski crkvenoslavenski jezik / hrvatsko-staroslavenski jezik i (staro)hrvatski jezik) i takvom ostaje u punom smislu sve do 16. stoljeća kada prestaje prirodan razvoj hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika (s Brozićevim brevijarom tiskanim u Mlecima 1561. godine), a usporedo se osipa i

Glagoljica – pismo načinjeno za Slavene u Moravskoj u drugoj polovici 9. stoljeća – upravo je posebno po tom što ga je stvorio jedan čovjek. Čovjek kojega je božje nadahnuće potaknulo na ideju da *sastavi slova i počne pisati evanđeosku besjedu* (Čačić 1987: nema oznake stranice). Paleografija kao znanost koja proučava postanak i razvoj pisma u područje svojega interesa stavlja materijalnu ostavštinu (što opipljivo i mjerljivo) u širem (i užem) pismovnom smislu, a *duhovne vizije kojima je Konstantin obuzet došao do oblika glagoljice* (Čačić 1987: nema oznake stranice) govore o nevidljivom, neopipljivom, nemjerljivom – duhovnosti u vidu apofatične teologije. Je li moguće da su se u jednom pismu spojila ta dva svijeta? Glagoljica nije osamljena u toj priči. Poznato je da je većina starih naroda pokazivala takvo strahopoštovanje prema pismu te su njegov izum često pripisivali božanstvima ili narodnim junacima (npr. stari Egipćani pripisivali su ga bogu Thothu ili boginji Izidi; Babilonci Mardukovu sinu Nebu koji bijaše i bogom ljudske kobi; Grci Hermesu i drugim Olimpijcima, a prema staroj židovskoj predaji, Mojsije je bio tvorac hebrejskoga pisma; a mnogi su drugi narodi, kao Kinezi, Indijci te pretkolumbovski stanovnici Meksika i Srednje Amerike također vjerovali u božansko podrijetlo pisma) (Diringer 1991: 5), stoga je jasno da je i tvorcu glagoljice, Konstantinu Filozofu, božansko nadahnuće utkalo ideju i snagu stvaranja toga jedinstvenog pisma što se potvrđuje i riječima iz 14. glave Žitja Konstantinova³⁶: *Uskoro mu se javi Bog, koji sluša molitve svojih slugu, i odmah sastavi pismena i poče pisati evanđeoske riječi: 'U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga, i Bog bijaše Riječ, itd.'* (Bratulić 1998a: 70–71).

Naposljetku, njegov srednjovjekovni svjetonazor, obrazovanje i motivacija dovode do toga da na glagoljicu danas ne gledamo samo kao na skup 38 slova već na skup “slavenskih svetih slova” kojima su Moravljani poučavani kršćanskoj vjeri. Kako piše Branko Čačić, *Konstantin je obuzet duhovnim vizijama došao do oblika glagoljice, a u to vrijeme se i znalo ako se tim putem dođe do oblika, oni imaju veliku duhovnu snagu* (Čačić 1987: nema oznake stranice).

---

tropismenost s prevagom latiničnoga pisma (humanistička i renesansna književnost), premda se sve do 19. stoljeća aktivno piše i djeluje i na drugim dvama slavenskim pismima – glagoljičnom i ćirilčno/bosaničnom (dovoljno je istaknuti raspuštanje sjemeništa u Prikom, najvažnijega središta obrazovanja tropismenoga klera, 1821. godine). Usp. Hercigonja 2006; Damjanović 2004: 205.

³⁶ Žitje Konstantinovo dijelom je Panonskih žitja (uz Žitje Metodovo). Danas je poznato pedesetak prijepisa Žitja Konstantinova koje je prepisivano sve do 18. stoljeća, a najstariji su prijepisi iz 15. stoljeća. Vjeruje se da je Žitje napisano odmah po smrti Konstantina Filozofa 869. godine te da je temeljne podatke za njegov nastanak mogao dati Metod. Autorstvo se pak pripisuje Klimentu Ohridskom. Njihovo znanstveno izučavanje započinje 1843. godine prekretnom raspravom o staroslavenskim životopisima Ćirila i Metoda Aleksandra Vasiljeviča Gorskog. Usp. Damjanović 2004: 49.

Posebnost glagoljice ne ogleđa se samo u činjenici da ju je stvorio *svet čovjek* nego i u mnogočem drugome – glagoljična su slova istovremeno pismo, znak i slika kako navodi Josip Bratulić u članku identičnoga naslova (Bratulić 1998b: 166–172), odnosno glagoljična su slova najprije znakovi, zatim i pismo, konačno slika. Na tragu je takva razmišljanja i metodologija ovoga rada.

Glagoljica nije imala samo smisao azbuke za prevođenje vjerovjesničkih tekstova, ona ima i kontemplativni smisao. Glagoljski su znakovi i simboli, šifre, signatumi unutarnjeg jezika. Glagolizam, ta mladica istočne crkvene kulture nakalamljena na zapadni katolicizam, najosobenija je pojava hrvatskog kulturnog razvoja uopće (Čačić 1987: nema oznake stranice).

S obzirom na činjenicu da svako pismo u sebi čuva *kolektivno nesvjesno* te da je magijsko-mitološkoga i ideološkoga karaktera, opravdano je pretpostavljati da je Konstantin Ćiril stvarajući pismo za Slavene brinuo o indoeuropskom, praslavenskom i kršćanskom biću koje se jezikom daje i nužno treba izraziti. U njega je nesumnjivo bila duboko razvijena svijest o bliskosti magije i slova, bilo da se pritom misli na poznavanje slavenske prepismovne povijesti (runskoga zapisivanja urezima i crtama na rovašima)³⁷ ili da je riječ o djelatnom naporu teologa, mistika i filozofa koji je vlastite spoznaje i svjetonazorska stremljenja utkao u glagoljična slova, puneći ih istovremeno dubokom simbolikom koja je na formalnoj razini morala proizvesti znak složeno isprepletenih komunikacijskih kodova – slovnoga, brojčanoga i simboličkoga.

Izdvojena je i složena analiza prvih četiriju slova glagoljske azbuke, prema formuli božanskoga tetrakisa, oprimjerila i osnažila temeljne teze iz uvodnih napomena ovoga rada:

³⁷ Poznato je da traktat *O pismenêhъ* Crnorisca Hrabra s prijelaza 9. na 10. stoljeće opisuje tri faze slavenske kulture: a) Prije pokrštavanja (Slaveni ne poznaju grafijskoga sustava, pogani su, služe se crtama i urezima za gatanje): *Prêžde ubo Slověne ne imêhō knigъ, nō črъtami i rêžami čbtêhō i gataahō, pogani sōče*. Marica Ćunčić ističe da je za Hrvate sigurno da su urezivali ureze i crte na koru drveća ili na štap kako bi znali koliko ima mjera čega ili komada krzna, stoke koju su napasali i kojom su trgovali. Kad bi takav zapis bio na štapu, mogli su ga ponijeti, a zvali su ga „rovaš“. b) Faza pokrštavanja (uporaba grčkoga alfabeta i latinske abecede za bilježenje slavenskoga govora, ali *bežъ ustroenia*): *Krъstivše že sę, rimskami i grъčъskymi pismenny nōždaahō sę (pisati) slovênsku rêčъ bežъ ustroenia*. Marica Ćunčić prati komentarom: Hrvati su dolaskom u novu postojbinu naišli na mnoge latinske i grčke pisane spomenike, prihvatili su novo pismo i jezik, ali vlastiti „slavenski jezik“ bilježili su bez reda i ustroja. c) Treća faza predstavlja Konstantinovo sastavljanje slavenske glagoljične azbuke od 38 slova. Usp. Damjanović 2004: 166-167; Ćunčić 2003: 16.

- Glagoljsko pismo počiva na visokostiliziranim geometrijskim oblicima čija je simbolika upisana u prirodu toga pisma (svjesnim nastojanjem autora Konstantina Filozofa), osobito ako se u obzir uzme da glagoljična slova počivaju na karakterističnoj likovnosti (kombinacija stiliziranih geometrijskih oblika – kruga, križa, trokuta, četvorine) te imaju leksička imena i brojevu vrijednost.
- Ekstrakcija praoblika i (pra)značenja na kojima počivaju glagoljična slova osigurava propitivanje njihove zastupljenosti u genetski srodnim civilizacijama i kulturama (indoeuropskoj, praslavenskoj, kršćanskoj – staroslavenskoj, sveslavenskoj i hrvatskoj).
- Magijska, mitološka, ali i ideološka osnaženost glagoljskoga pisma (s obzirom na činjenicu da se kulturna i ideološka priroda svijeta neprestano povlači u strukturu znakova, tamo se taloži i preoblikuje) najavljuje nove simboličke reprezentacije (glagoljica postaje simbolom hrvatskoga kulturnog i nacionalnog identiteta na jednak način na koji njezin gradbeni element – četvorina, šahovnica – postaje simbolom hrvatske državnosti).
- Potreban je interdisciplinarni pristup (jezikoslovlje, književnost, umjetnost, geometrija, matematika, povijest, mitologija, filozofija, teologija, antropologija, etnologija i znanost o kulturi) za prodiranje u složen proces ekstrakcije praoblika i (pra)značenja, sadržanih u glagoljičnim slovima.

Literatura

- Belaj, Vitomir, *Hod kroz godinu, mitska pozadina hrvatskih narodnih vjerovanja i običaja*, Golden marketing, Zagreb, 1998.
- Peter J. Bentley, *The book of numbers: the secrets of numbers and how they created our world*, Cassell Illustrated, London, 2008.
- Bratulić, Josip (preveo i protumačio), *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998a.
- Bratulić, Josip, *Glagoljica: pismo, znak, slika*, Istra: časopis za kulturu, književnost i društvena pitanja = Rivista di cultura, di letteratura e di varia umanità 5/6(1998b), str. 166–172.
- Bratulić, Josip, *Hrvatski jezik, hrvatska pisma i hrvatska književnost – svjedoci identiteta Hrvata*, u: Povijest hrvatskoga jezika, I. knjiga: srednji vijek, Croatica, 2009., str. 9–57.
- Ceković, Blanka – Eterović, Ivana, *Dvojina u Misalu hruackome Šimuna Kožičića Benje*, Fluminensia, god. 24 (2012), br. 1, str. 143–156.

- Čačić, Branko, *Kako je glagoljica pala s neba*, u: Svečanost glagoljice, Centar za kulturu “Vladimir Nazor”, Sisak, 1989. (bez oznake stranice)
- Čunčić, Marica, *Oči od sunca, misal od oblaka, izvori hrvatske pisane riječi*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
- Čunčić, Marica, *Tripartacija paleografije*, Filologija 28 (1997), str. 1–12.
- Damjanović, Stjepan, *O filologiji i rodoljublju*, u: Jazik otačaski, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., str. 5–16.
- Damjanović, Stjepan, *Slovo iskona – staroslavenska / starohrvatska čitanka (drugo, dopunjeno izdanje)*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004., str. 205.
- Damjanović, Stjepan, Jurčević, Ivan, Kuštović, Tanja, Kuzmić, Boris, Lukić, Milica, Žagar, Mateo, *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.
- Damjanović, Stjepan, *Tri najstarije tiskane hrvatske početnice*, Hrvatski, god. V, br. 2, Zagreb, 2007., str. 9–21.
- Dević, Antun – Zefiq, Frok, *Župa Vuka*, Vuka, 2006.
- Diringner, David, *Povijest pisma*, HBD, Zagreb, 1991.
- Durman, Aleksandar, *Vučedolska terina i Orion*, *Opuscvla archaeologica* 23/24(1999/2000) Zagreb, str. 1–9.
- Eckhardt, Thorvi, *Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice*, *Radovi Staroslavenskog instituta* 2, Zagreb 1955., str. 59–91.
- Georgije Ostrogonski, *Povijest Bizanta 324–1453.*, Zagreb, 2006.
- Germ, Tine, *Simbolika brojeva*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2003.
- Grivec, Franc, *Sveti Ćiril i Metod, Slavenski blagovjesnici*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985.
- Hercigonja, Eduard, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja* (drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje), Matica hrvatska, Zagreb, 2006.
- Horvat, Jasna, *Alemperkina kazivanja*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.
- Horvat, Jasna – Tomašević, Nives – Lendić, Slaven, *Semiotički marketing Konstantina Ćirila Filozofa: glagoljičko prezentiranje kršćanstva kao preteča suvremenog semiotičkog marketinga*, *Libellarium*, II, 2 (2009), str. 161–180.
- Horvat, Jasna, *Slovarij – Azbukividnjak*, u: Az, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009., str. 185–224.
- Japundžić, Marko, *Gdje, kada i kako je nastala glagoljica i cirilica?*, *Hrvatska revija = Croatian review = Kroatische Rundschau = La revista croata: časopis Matice hrvatske* 44, 4(176/177), Zagreb 1994., str. 533–550.
- Jurić, Ivan, Petričević, Pavao, Đikić, Marija, *Vučedolska šahovnica*, *Društvena istraživanja* 11, 6(62)(2002), str. 953–969.

- Kapović, Mate, *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.
- Katičić, Radoslav, *Uz pitanje o postanku i starosti glagoljice*, *Croatica* 42/43/44, 26 (Hercigonjin zbornik) Zagreb 1995./1996., str. 185–199.
- Katičić, Radoslav, *Božanski boj: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb, 2008.
- Katičić, Radoslav, *Zeleni lug: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb, 2010.
- Katičić, Radoslav, *Gazdarica na vratima: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb, 2011.
- Kovačec, August, *Ferdinand de Saussure i strukturalizam*, u: *Uvod u lingvistiku* (Zrinjka Glovacki-Bernardi, August Kovačec, Ranko Matasović, Milan Mihaljević i dr.), Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 53–75.
- Kuzmić, Boris, *O dvojini u Senjskom korizmenjaku (1508.)*, *Slovo*, sv. 56–57 (2006–’07), str. 287–302, Zagreb 2007., str. 287–302.
- Leger, Louis, *Slovenska mitologija*, Štamparija D. Dimitrijevića, Beograd, 1904.
- *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (uredio Anđelko Badurina), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.
- *Leksikon temeljnih religijskih pojmova. Židovstvo, Kršćanstvo, Islam* (priređio Adel Th. Khoury), Prometej, Zagreb, 2005.
- Lukić, Milica, *Popularizacija ćirilometodske ideje u drugoj polovici 19. stoljeća na hrvatskome nacionalnom prostoru (Korpus ćirilometodskih književnih tekstova)*, *Lingua Montenegrina*, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja, br. 4, Cetinje 2009., str. 85–124.
- Lučić, Melina, *Hrvatski nacionalni identitet: propitkivanje znaka ili pogled u historijsku semiotku*, *Arhivski vjesnik*, god. 43, 2000., str. 213–217.
- Lukić, Milica, *Ususret novijoj povijesti glagolizma*, *Lingua Montenegrina*, god. III, br. 5, Cetinje, 2010., str. 81–102.
- Malić, Dragica, *Odjeci najstarije hrvatske pjesmarice u Marulićevim stihovima*, *Colloquia Maruliana*, sv. 20, br. 20, 2011., str. 75–102.
- Miroljubov, Jurij; Asov, Aleksandar, *Slovenske vede*, Pešić i sinovi, Beograd, 2004.
- Mošin, Vladimir, *Još o Hrabru, slavenskim azbukama i azbučnim molitvama*, *Slovo* 23, Zagreb, 1973., str. 5–71.
- Nazor, Anica, *Knjiga o hrvatskoj glagoljici: „Ja slovo znajući govorim...“*, Erasmus naklada, Zagreb, 2008.
- Nemet, Dragutin, *Knez Zoran (Mitologijska pripovijest iz davne prošlosti Slavena)*, Zagreb, 1929.
- Paro, Frane, *Glagoljska početnica*, Naklada Benja, Rijeka, 1995.

- Paro, Frane, *Četiri glasnika radosne vijesti Konstantina Filozofa*, Slovo 56–57, Zagreb, 2006.–2007., str. 421–438.
- Petrović, Ivanka, *Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane*, Zbornik zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, vol. 9, Zagreb, 1979, str. 47–99.
- Petrović, Ivanka, *Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskim izvorištem svoje srednjovjekovne kulture*, Slovo, br. 38, 1988, str. 5–54.
- Prodan, Ivo, *Je li glagolica pravo svih Hrvata?* [I. izd. na način rukopisa], Slovim „Katoličke hrvatske tiskarne” u Zadru, 1904.
- Rački, Franjo, *Pismo slovjensko* (predgovor), Brzotiskom Dragutina Albrechta, Zagreb, 1861.
- *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio XX, JAZU, Zagreb, 1971–1972.
- *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio XXI, JAZU, Zagreb, 1973–1974.
- Rodin, Davor, *Slike – slova – slike (Prologomena za informacijsku preobrazbu obrazovnog sustava)*, Školske novine, Zagreb, 1990.
- Sacks, David, *Letter perfect – the marvelous history of our alphabet from A to Z*, Broadway Books, New York, 2003., str. 66–69.
- Sambunjak, Slavomir, *Gramatozofija Konstantina Filozofa Solunskoga*, Demetra, Zagreb, 1998.
- Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga treća, JAZU, Zagreb, 1973.
- Trifonas, Peter Pericles, *Barthes i carstvo znakova*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.
- Žagar, Mateo, *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Žagar, Mateo, *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.
- Žagar, Mateo, *Hrvatska pisma u srednjem vijeku*, u: Josip Bratulić i drugi, *Povijest hrvatskoga jezika – 1. knjiga: Srednji vijek*, Croatica, Zagreb, 2009., str. 107–219.

Internetski izvori

- Čunčić, Marica, *Grafički sustav Kijeveskih listića*, http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&sqi=2&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fbib.irb.hr%2Fdatoteka%2F371267.Grafički_sustav_Kijeveskih_listića.pdf&ei=IhJYUJLFB8zRsgbY4oHYCg&usg=AFQjCNE5NLXQRCb_bUDAi9kuuSKlade3Mw&sig2=1JLTAN-8EEaIdEDRn7cPLQ, str. 1–2 (stranica posjećena 10. rujna 2012.)

- Čunčić, Marica, *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*, http://bib.irb.hr/datoteka/335643.Cuncic_Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji.pdf. (stranica posjećena 1. rujna 2012.)
- Opačić, Nives, *Sve u šesnaest*, *Vijenac*, br. 447, god. 19, 2011. http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac447.nsf/AllWebDocs/Sve_u_sesnaest (stranica posjećena 12. rujna 2012.)
- Pantić, Dragan, *Judeohrišćanska teogramatika i gramatozofija Svetog Ćirila*, Iskustva 11–12, Beograd, 2002. http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/iskustva/IV_1112/d14/show_html?stdlang=ser_lat (stranica posjećena 1. listopada 2012.)

Izvori ilustracija

- Čunčić, Marica, *Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji*, http://bib.irb.hr/datoteka/335643.Cuncic_Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji.pdf. (stranica posjećena 1. rujna 2012.)
- Horvat, Jasna, *Alemperkina kazivanja*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.
- http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Top_of_Statue_of_Saints_Cyril_and_Methodius_in_T%C5%99eb%C3%AD%C4%8D.jpg (stranica posjećena 2. listopada 2012.)
- <http://www.croatianhistory.net/etf/pariska.html> (stranica posjećena 2. listopada 2012.)
- Jurić, Ivan, Petričević, Pavao, Đikić, Marija, *Vučedolska šahovnica*, *Društvena istraživanja* 11, 6(62)(2002), str. 953–969.
- Mihaljević, Milan, *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, u: Josip Bratulić i drugi, *Povijest hrvatskoga jezika – 1. knjiga: Srednji vijek*, Croatica, Zagreb, 2009., str. 283–347.
- Miroljubov, Jurij; Asov, Aleksandar, *Slovenske vede*, Pešić i sinovi, Beograd, 2004.
- Paro, Frane, *Četiri glasnika radosne vijesti Konstantina Filozofa*, *Slovo* 56-57, Zagreb, 2006.–2007., str. 421–438.

Milica LUKIĆ
Vera BLAŽEVIĆ-KREZIĆ
Tena BABIĆ-SESAR

**PHILOSOPHICAL-SYMBOLIC ORGANIZATION OF THE
GLAGOLITIC SCRIPT ON THE BASIS OF DIVINE TETRAKTYS**

Starting from the strong positions established through the existing endogenous theories on the origin of the Glagolitic script, the paper aims to shape a new understanding of the particularities of the first Slavic alphabet, which are based on a fundamental permeation of scientific and spiritual thoughts, as well as the permeation between the visual and mental that is outlined in the understanding of each individual character/letter of the Glagolitic alphabet. From a diachronic point of view, it is a decomposed interpretation of the form and symbolism of Glagolitic letters with regard to genetically related cultural-civilization patterns (pre-Indo-European, pre-Slavic, (Old) Slavic and Croatian traditions and custom), especially bearing in mind the complex link between any language system and the related extra-linguistic reality. It is an interdisciplinary subject based on linguistics, literature, art, geometry, mathematics, history, mythology, philosophy, theology, anthropology, ethnology and cultural sciences.

Key words: *philosophical-symbolic organization of the Glagolitic script, gramatosophy, Pitagora's tetraktys, pre-Indo-European, pre-Slavic and Christian cultural tradition*

Prilog 1.

10 – Slovo i/ili broj

(oprimjereno glagoljičnim pismom)

Milica Lukić + Vera Blažević + Tena Babić Sesar

Filozofski fakultet

„ Blagoslovi nas, božanski broju, ti koji si stvorio bogove i ljude. O sveti, sveti tetraktise, ti koji sadržiš korijen i izvor vječnog toka stvaranja. Jer božanski broj počinje čistim i dubokim

jedinstvom i doseže sveto četiri; potom stvara majku svega, koja sve povezuje, prvorodenu, onu koja nikada ne skreće, koja se nikada ne zamara, sveto deset, koje drži ključ svih stvari. ”

azъ

buky

vêdê

glagolъ

1

2

3

4

JA
monada
JEDINSTVENI
BOG – OTAC
najviše počelo
SVEmira
načelo ŽIVOTA

RIJEČ
dijada
DVOJSTVENI
BOG – KRIST
nebo:zemlja
život:smrt

ZNANJE
trijada
TROJSTVENI BOG
DUH SVETI
početak:sredina:kraj
red i sklad

GOVOR(enje)
tetradra
pravda
ravnoteža
stabilnost
BOG

Ja Slovo/slovo znajući govorim da je vrlo dobro živjeti na zemlji...